

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

חמישאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת משפטים

ירושלים עיה"ק תובכ"א

תשפ"ג לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם יימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתינו שטוחה לפני המעיינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושי של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף חידושים שונים
המלוקטים מקונטרס מערכותיו של רבינו שליט"א
בעניינים שונים.

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmail.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת משפטים

מפתח העניינים

אשר תשים לפניהם - כשולחן ערוך ומוכן / חומר האיסור לדון בערכאות של גוים /
מעשה דרבי חנינא בן תרדיון / המבחן של האדם הוא בעניני המזון / חובת הזהירות
מזמזון של אחרים / עיקר היהדות תלוי בשבירת תאוות המזון / אדם צריך לראות את
האחרים ולא את עצמו / עשיית חסד וצדקה בהתבוננות ומחשבה / הנהגת רבותינו
במצות הצדקה

מפתח חידושי תורה

- א. בענין כל אלמנה ויתום לא תענון יט
ב. בענין חיוב מיתה בידי שמים במענה אלמנה ויתום כד

מפתח מערכות

- רבי ישעיה ברלין כח
כהן גדול - בענין אין כהן גדול יוצא מירושלים כט
כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים לא
כוחלת לג
כופר לד
כיבוד אב ואם לה
כיבוד אב ואם - בענין כיבוד אב ואם אחר פטירתו לט
כיבוד אב ואם מז
כיבוד אב ואם מו

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמועון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		

הלימוד בחוברת זו מוקדש לרפואת
מרדכי בן מורווריד אסנת
מיכל בת אסתר
אל נא רפא נא להם

אשר תשים לפניהם - כשולחן ערוך ומוכן

בעזרת ה' יתברך, נראה לעיין ולהתבונן בכמה ענינים בפרשת השבוע, פרשת משפטים. ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם.

רש"י ז"ל מביא את דרשת רבותינו: אשר תשים לפניהם - אמר לו הקב"ה למשה, לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה פעמיים או שלש פעמים ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו, את הסברא ואת ההבנה של כל פרט ופרט, לכך נאמר 'אשר תשים לפניהם', כשולחן ערוך ומוכן לאכול לפני האדם. התורה באה להזהיר את משה, שיפרש וילמד את ישראל את הטעם שיש בכל מצוה ובכל ענין, כי תמיד עיקר העיקרים הוא הטעם וההבנה בדבר, וכמו שאומרת הגמרא (ברכות ו): 'אגרא דשמעתתא סברא', ופירש רש"י: 'שהוא יגע וטורח ומחשב להבין טעמו של דבר'.

ולכאורה, למה דווקא כאן באה ההדגשה למשה רבינו שהוא צריך לבאר ולהסביר לישראל את טעם המצוות?! למה זה לא נאמר בפרשות אחרות?! אך ההסבר הוא, שהאזהרה הזו באה במיוחד ובפרט בפרשה שלנו, מפני שהפרשה שלנו יש בה ריבוי של מצוות - חמישים ושלוש מצוות, וכולה עוסקת בדיני ממונות. כשאדם מגיע לענינים של ממונות, תמיד נראה לו שהוא זה שצודק וחבירו טועה, וכמו שאמרו רבותינו (כתובות קה): שאין אדם רואה חובה לעצמו, ואפילו ביחס לחבר הכי טוב שלו שהוא אוהב אותו אהבת נפש, אם יש לו איתו איזה ויכוח בעניני ממונות - נעלמה האהבה ופרחה לה. וכמו שהעולם אומר 'אהבה - עד הכסף', והכוונה עד ולא עד בכלל... כשאנשים מגיעים לדון עם חבריהם בדיני ממונות, היות ותמיד הם בטוחים שהם צודקים, נעלמת לה כל החברות וכל הידידות.

הסבא מנובהרדוק זצ"ל סיפר שפעם אחת עבר בדרך ושמע שני בני אדם מדברים ביניהם ונאנחים ומצטערים. כיון שעבר לידם, שמע שהם משוחחים על אדם אחר, והם מספרים ומדברים ביניהם על אותו אחד שהיה גביר גדול, והנה עכשיו התרושש וירד מכל נכסיו ומכריזים עליו שהוא פושט רגל, ומסכן אותו גביר שכך ירד מאגרא רמא לבירא עמיקתא. כך הם מדברים על אותו אחד ומצטערים ונאנחים, ואז שומע הסבא מנובהרדוק איך שאחד אומר לשני, 'תאמין לי, חצי מהעולם הבא שלי אני מוכן לתת לו', לאותו מסכן, הגביר שהתרושש.

פנה אליו הסבא מנובהרדוק ושאל אותו, 'שמעתי שאתה מוכן לתת לאותו אחד חצי מהעולם הבא שלך, אבל אני רוצה לשאול אותך: כמה מהעולם הזה אתה מוכן לתת לו?'... זה שאתה מוכן לוותר לו על העולם הבא שלך זו לא חכמה גדולה, הבה ונראה אותך עוזר לו כאן... ומה האמת?! שעל העולם הזה הוא לא יוותר.. כשאדם שומע שמדברים אתו על עניני ממון, מיד הוא מזדעק ואומר: 'כולם צריכים לתת לי, למה שאני אתן לאחרים?!'

ולכן דווקא בפרשה שלנו שעוסקת בענייני ממונות, מזהירה התורה את משה רבינו שצריך להסביר ולבאר היטב כל דין מדיני ממונות. כי בהיות ודיני ממונות הם מרובים ומסתעפים וכל אחד קרוב אצל עצמו, וכל אחד משוחד בנגיעה האישית שלו שהוא צודק, לכן צריכים להסביר לאדם בסבלנות ובפרוטרוט טעמו של דבר, להעמיד לו את הדברים כשולחן ערוך, שלא יהיו ספיקות ושאלות והכל יהיה מבורר ומפורט, וכולי האי ואולי.

חומר האיסור לדון בערכאות של גוים

ממשיך רש"י, אשר תשים לפניהם - ולא לפני עבודה זרה. אסור לאדם ללכת לדון לפני שופט גוי, אלא מוטל עליו ללכת לדייני ישראל הדנים כפי דת משה וישראל, על פי פסקי השלחן ערוך. ומוסיף רש"י: ואפילו ידעת בדין אחד שהם דנים אותו כדיני ישראל, גם אם יש איזה נושא שבו הגויים מכוונים את הדין כמו דייני ישראל, אל תביאהו בערכאות שלהם, שהמביא דיני ישראל לפני גוים מחלל את ה' ומייקר שם עבודה זרה להשביחם, שנאמר (דברים לב, לא) כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים, כשאויבינו פלילים זהו עדות ועילוי ליראתם.

כשאדם הולך לדון בערכאות שאינם דנים לפי דין תורה, יש בזה חילול ה'. חילול ה' זו העבירה החמורה ביותר, ומצאנו בה שהעונש שלה גדול יותר משאר עבירות. ראשית, קיימא לן שאחד מזיד ואחד שוגג בחילול ה' (אבות ד, ד). כלומר, כל עבירות שבתורה, מתחלקים לשתי מחלקות. יש מי שנכשל באיזה איסור בגלל שלא ידע שהדבר אסור, בשוגג, ואמנם כמו שאומרים העולם 'אי ידיעת החוק - אינה פוטרת מתשלומים', ואם אדם עובר באור אדום, הוא לא יכול לבוא ולומר 'לא ידעתי שאסור, למה שאשלם'. אין טענה כזו והיא לא מתקבלת. לכן גם מי שעובר על אחת מעבירות התורה בשוגג מקבל את עונשו, אבל למרות זאת אין דומה הנענש בשוגג לנענש על מזיד. אדם שיודע שהדבר אסור ואף על פי כן הוא הולך ועובר על מצוות ה' בעזות מצח, עונשו גדול בכפל כפלים רח"ל.

כל זה נכון בשאר איסורים שבתורה. כגון, אם אדם לא ידע שיש איסור לבטל תורה, אין עונשו כמו מי שביטל תורה במזיד. אבל בחילול ה' - אין הבדל. אחד שוגג ואחד מזיד בחילול ה', ועוון זה הוא גדול מכל העוונות וכמפורש בדברי הרמב"ם ז"ל (הלכות שבועות פ"ב ה"ב).

עוד חומרא מצאנו בעונש המחלל את ה', ש'אין מקיפין בחילול ה' (קדושין מ.). 'מקיפין' הוא מלשון הקפה. כמו שאדם שבא לחנות לקנות איזה דבר ואין לו כסף לשלם, אומר לו החנווני 'לא נורא, אמכור לך את המוצר בהקפה, ותשלם לי עליו בשבוע הבא', כך גם כשאדם עובר איזו עבירה, הקב"ה לא משלם ופורע לו מיד את חובו אלא מקיף לו לזמן. ויש בזה חסד גדול מצד מדת הרחמים, כי אולי בזמן הזה אותו אחד יתבונן במעשיו ויעשה תשובה, ויתכפר לו החטא. כל זה בשאר עבירות שבתורה, אבל בענינים שיש בהם חילול ה' - אין

מקיפין בחילול ה'. מי שמחלל את שם ה' אין מקיפין לו, ופורעין לו את חובו והוא מקבל את עונשו מיד.

וזה שעוזב את דיני ישראל והולך לדון בערכאות של גוים, הוא בגדר זה של מחלל ה' ונכנס לסכנה הגדולה הזו. ולדאבוננו הרב בזמננו המכשול בזה מצוי, כי כשאמרו שאסור ללכת לערכאות של גוים אין הכוונה דווקא גוים, אלא גם אם השופט הוא יהודי אבל רח"ל הוא דן בדיני עכו"ם, גם זה נחשב כערכאות של גוים ואסור ללכת לדון עמהם. ובזמננו הרבה פעמים יש לאדם שאלה ממונית עם אחד שאינו שומר תורה ומצוות ואי אפשר להזמין אותו לבוא להדיין לפני בית דין רבני, ואז נקל ליפול במכשול הזה ללכת לדון לפני ערכאות. ובכל המקרים האלו אל לו לאדם לפסוק לעצמו בקלות אלא עליו ללכת ולעשות שאלת חכם, כדי שלא יפול חלילה בסרך הזה של חילול ה'.

יש הרבה איסורים בתורה, שאדם חושב שהם לא קשורים אליו. למשל, יש איסור בתורה 'לא יהיה לך אלהים אחרים על פני', וכשאדם רואה את האיסור הזה הוא אומר לעצמו, 'אין ספק שאני לא קשור לאיסור הזה של עבודה זרה, שהרי מימי לא זקפתי לבנה ואמרתי לה אלהי את'. אבל הנה לנו, יש מציאות כזו שאדם מייקר עבודה זרה, בשעה שהוא הולך לתבוע ולדון עם חבירו לפני ערכאות של גוים.

לכן כמו שהזכרנו, בכל הענינים האלו על אדם לשאול בעצת חכם, וכבר אמרה הגמרא (ברכות כ.) 'מתן מתן ארבע מאה זוזי שווא', הרבה פעמים כשאדם הולך ומתייעץ ופועל בסבלנות, הוא מרוויח ונשכר הרבה, ובפרט כשהוא הולך כפי מצוותיה של תורה וכפי הכללים שנתנו לנו רבותינו, פשוט וברור הדבר בלי כל פקפוק וספק שהוא לא יצא נפסד מזה. וגם אם יראה לאדם בראיה השטחית שהוא הפסיד בגלל שהלך על פי דין תורה, מכל מקום צריך שיהיה ברור לו הדבר כשמש שבהמשך יבוא לו שכר טוב בשני העולמות, והוא לא יצא נפסד מזה כלל וכלל, ואדרבה, ירוויח לאין שיעור. 'נאמן בעל מלאכתך שישלם פעולתך' (אבות ב, ט), וכבר אמרנו הרבה פעמים מה שהקב"ה בעצמו אומר לנו, וכמובא במדרש דברים רבה (פ"ד ס"ה): "אמר הקב"ה שמעו לי, שאין אדם שומע לי ומפסיד".

וכפי שהזכרנו בתחילת דברינו, באיסור הזה צריכים להזהיר יותר ויותר, כי היות והוא נוגע לענינים של ממון, קשה מאוד לאדם להשמר ממנו. הנגיעה היותר גדולה שיש לאדם היא בגלל הממון, ולפעמים אדם שהוא בר דעת יכול לאבד את כל דעתו בשביל אגורה שחוקה, כמו שאנחנו רואים בעינינו. ובפרט אם אדם כבר עבר על האיסור הזה פעם אחת 'כיון ששנה בה נעשית לו כהיתר' (יומא פו:), ועלינו להתבונן היטב בחומר האיסור הזה ולהשמר ממנו עד קצה האחרון.

מעשה דרבי חנינא בן תרדיון

הגמרא במסכת עבודה זרה (יז:) מספרת מעשה נורא. תנו רבנן כשחלה רבי יוסי בן קסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו. רבי יוסי בן קסמא היה אחד מגדולי התנאים, והתנא האלהי רבי חנינא בן תרדיון, שהיה אחד מעשרה הרוגי מלכות הי"ד, הלך אליו בכדי לקיים את המצוה היקרה של ביקור חולים. הן כבר אמרו בגמרא בנדרים (דף מ.) 'כל מי שיכול לבקר את החולה ואינו מבקרו כאילו שופך דמים'.

אמר לו, חנינא אחי, אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואבדה את טוביו ועדיין היא קיימת, ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהילות ברבים וספר תורה מונח לך בחיקך. שאל רבי יוסי בן קסמא את רבי חנינא, הרי אנחנו נמצאים עכשיו בתקופה קשה ונוראה, עת מלכות רומי הרשעה משתעבדת בנו, שרפה את בית המקדש ואבדה את חסידיו של הקב"ה, ואיך זה שאני שומע עליך שאתה יוצא בפרהסיא נגד המלכות הזו, יושב ומקהיל קהילות ברבים? גם אם אתה כל כך רוצה ללמד תורה, תעשה את זה בצנעא, אבל לעשות את זה בפרהסיא קבל עם ועדה באופן שעתיד להתפרסם ולהוודע למלכות, היאך ייתכן? והרי אתה רואה שהמליכו מן השמים את האומה הזו.

אמר לו, השיב לו רבי חנינא, מן השמים ירחמו. רבי חנינא שמע את השאלה ואת הטענה, וזו היתה התשובה שלו. 'מן השמים ירחמו'. **אמר** לו רבי יוסי בן קסמא, אני אומר לך דברים של טעם, ואתה אומר לי מן השמים ירחמו?! הרי אני לא שואל אותך שאלה לקנטר חלילה, אלא שאלה נכונה ואמיתית אני שואל, איך אתה מסכן את עצמך, ואיזה מן תשובה היא זו 'מן השמים ירחמו'?! הרי זו תשובה שלא מן הענין! תמיה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר התורה באש. אם אתה מלמד את התורה בפרסום, יכול חלילה להגיע גם מצב כזה, שישרפו אותך יחד עם התורה.

אחרי זה מספרת הגמרא: **אמר** לו רבי חנינא לרבי יוסי בן קסמא, רבי, מה אני לחיי העולם הבא. התנא האלהי רבי חנינא בן תרדיון שואל את רבי יוסי, רבינו, אמור לי, האם אני בן העולם הבא או לא. ומה משיב לו רבי יוסי?! - **אמר** לו, כלום מעשה בא לידך?! וכי אני נביא שאוכל לומר לך אם אתה בן העולם הבא?! אני לא יכול להגיד לך אם אתה בן העולם הבא, אלא אם תספר לי איזה מעשה שהיה אתך, ואוכל על פי זה לדעת. ספר לי איזו עובדה שהיתה אתך.

אמר לו, מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחילקתים לעניים. ומפרש רש"י: 'סבור הייתי שהארנק הזה של צדקה ולא פרעתי מהארנק של צדקה'. כלומר, היה לי כסף ששייך לי והיה מיועד עבורי לסעודת פורים, אבל הוא התערבב לי עם מעות של צדקה וכבר

חילקתי הכל לעניים, אז לא הוצאתי עכשיו את הכסף ששייך לי משם, אלא כבר נתתי את הכל לצדקה.

אמר לו רבי יוסי בן קסמא, אם כן מחלקך יהיה חלקי ומגורלך יהיה גורלי. אם כך אירע עמך וכך עשית, בוודאי שאתה בן העולם הבא, ולוואי שמחלקך יהיה חלקי. והנה, לא כתוב כאן כמה כסף התערב לו עם המעות של צדקה, אולי היה זה רק חמש שקל, אבל אחרי ששומע רבי יוסי את הפרט הזה שכך התנהג רבי חנינא שלא נגע בכסף אלא השאיר את הכל לצדקה, זה כבר הספיק לו לפשוט לו את השאלה שהוא בודאי בן העולם הבא, ולא די בזה אלא שהוא מתפעל כל כך ואומר 'מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי'.

מספרת הגמרא את המשך המעשה: לא היו ימים מועטים עד שנפטר רבי יוסי בן קסמא, רבי יוסי לא עמד מחוליו והסתלק לעולמו. והלכו כל גדולי רומי לקברו והספידוהו הספד גדול. יש מפרשים שהכוונה ב'גדולי רומי' כפשוטו ממש, שגדולי האומה הרשעה הזו הלכו והספידו את החכם, ובחזרתם מצאוהו לרבי חנינא בן תרדיון שיושב ועוסק בתורה ומקהיל קהילות ברבים וספר תורה מונח לו בחיקו, והביאוהו וכרכוהו בספר תורה והקיפוהו בחבילי זמורות, שמו מסביבו חתיכות עצים, והציתו בהם את האור. שרפו אותו יחד עם הספר תורה. ולא די להם בזה, אלא הביאו ספוגין של צמר ושראום במים, לקחו חתיכות צמר גפן ולחלחו והרטיבו אותם במים והניחו על לבו של רבי חנינא בן תרדיון כדי שלא תצא נשמתו במהרה. בכדי לייסר אותו עוד ולצער אותו יותר. למרות שרק עכשיו הם חזרו מההספד שנשאו בעצמם על החכם, עכשיו הם לוקחים את רבי חנינא בן תרדיון והורגים אותו במיתה משונה שכזו.

אמרה לו בתו, כשראתה בתו של רבי חנינא את אביה נשרף ועולה בסערה השמימה, אראה בכך?! - איך אני יכולה לראות אותך נשרף ככה? אמר לה, אלמלי אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי, עכשיו שאני נשרף וספר תורה עמי, מי שיבקש עלבונה של ספר תורה הוא יבקש עלבוני. יבוא זמן ויבוא הקב"ה ויתבע את עלבונה של התורה, ואז הוא יבקש גם את עלבוני.

אמרו לו תלמידיו מה אתה רואה, אמר להם גילין נשרפין ואותיות פורחות. שהרשעים ישלטו בספר תורה וישרפו אותו - היה לא תהיה כזאת. האותיות פורחות, אך קיימות. הם עצמם לא נשרפות. מפני שאין מציאות כזו שתשתכח תורה מישראל, ולמרות ששורפים אותי, מכל מקום אין להם שליטה בתורה. וגם עכשיו שאני מסתלק לשמי מרומים, יבואו אחרי חכמים אחרים, וילמדו תורה בישראל.

א. וכך היה לאורך כל הדורות כולם, למרות כל הצרות וכל הרדיפות - לא היתה מציאות שלרשעים היתה שליטה בתורה, ותמיד קול התורה המשיך להשמע בעוז בקרב ישראל. בזמן הגאונים, לפני

אמרו לו אף אתה פתח פך ויכנס בך האש, אמרו התלמידים לרבי חנינא, הלא אתה מתיישר ביסורים קשים ומרים, תפתח את הפה ותקרב את מיתנתך ויקלו מעליך היסורים הנוראים האלו, אמר להם - לא. מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל אני בעצמי.

מספרת הגמרא: אמר לו הקלצטונירי, אותו תליין, רבי, אם אני מרבה בשלהבת ונוטל את הספוגין של צמר מעל לבך, אתה מביאני לחיי העולם הבא? - אמר לו הן. מיד הרבה בשלהבת ונטל הספוגין ויצאה נשמתו במהרה. אף הוא קפץ ונפל לתוך האור ונשרף. יצתה בת קול ואמרה רבי חנינא בן תרדיון וקלצטונירי שלו מזומנין הם לחיי העולם הבא. בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים.

המבחן של האדם הוא בעיני הממון

מכל שורה במעשה הנורא הזה יש ללמוד ולהשכיל, אבל נעמוד על תחילת המעשה, במה שרבי חנינא שואל את רבי יוסי אם הוא בן העולם הבא. והנה זהו פלא עצום ורב! הלא התנאים היו קדושי עליון שאין לנו ציור והשגה כל דהו במעלתם, ויושב כאן רבי חנינא

כאלף וחמש מאות שנה, באו על ישראל צרות ורדיפות נוראיות, כמו שמתואר באגרת רב שרירא גאון שנהרג מר זוטרא ועוד מחסידי ישראל, עד שכבר לא יכלו עוד לשאת את הסבל ועשו בקשת רחמים עצומה, והקב"ה שלח תנין ובלע את המלך הפרסי (כן יאבדו כל אויבך ה', בקרוב ממש), ולמרות כל הצרות הללו לא פסקו מהתורה. כך היה גם עד הדור האחרון, ועד בכלל. בזמן שהבולשביקים עלו לשלטון ברוסיה, הדבר הראשון שהם עשו היה לסגור את הישיבות הקדושות. וכשהם הבריחו את ישיבת מיר הקומיסר הרוסי צהל וצעק 'ניצחנו ושברנו את מרכז התורה של היהודים'. על זה הם באו להלחם, אבל באמת הם לא ניצחו. התורה לא פסקה, וגם ישיבת מיר לא פסק בה קול התורה והוא עוד מפכה ונשמע בעוז עד ביאת הגואל.

אפילו במרתפים של הקג"ב היו יושבים הבחורים של ישיבת נובהרדוק ועוסקים בתורה. כשהיה נעצר איזה בחור, היו מגיעים שליחים אל תחנת המעצר והיו אומרים לשומרים, 'הרי הבחורים לא אוכלים מהאוכל הטרף שלכם, אז הנה הבאנו להם לאכול לחם'. את הלחם היו עוטפים בדף של גמרא, וכך היו מבריחים לתוככי הבולשת שלהם דפי גמרא כדי שיוכלו הבחורים לשבת וללמוד. ואם נשאל, האם אין זה בזיון לגמרא שמשתמשים בה כעטיפה לחם? - הרי שאת השאלה הזו שלחו ושאלו לגאון הגדול רבי אליעזר רבינוביץ זצ"ל רב העיר מינסק, והוא הורה שבחור ישיבה שנמצא במרתפי הקג"ב בלי דפי הגמרא הרי זה כמו פיקוח נפש בשבילו, ומותר לעשות הכל כדי להכניס לו את דפי הגמרא (מובא בספר מרביצי תורה ומוסר ח"ד דף קכ"ט ע"ש).

אלו הם הגוילים הנשרפים והאזניות הפורחות, כי התורה היא נצחית, ולעולם היא לא תתבטל. אין מציאות כזו שישלטו הרשעים באזניות עצמם, בתורה עצמה, ויוכלו לעקור אותה מישראל.

בן תרדיון, קדוש עליון מעשרה הרוגי מלכות, ושואל את רבי יוסי בן קסמא 'מה אני לחיי העולם הבא', האם יש לי חלק לעולם הבא או לא. ולכאורה, הרי הדבר פשיטא! אם נשאל כל יהודי אם הוא בן עולם הבא, הוא ישיב שבודאי הוא בן העולם הבא, ולא רק הוא אלא כל השכנים שלו גם כן... וכאן התנא האלהי רבי חנינא בן תרדיון עומד ומסתפק ושואל אם הוא בן העולם הבא?! וכי הוא לא יודע מכל התורה שהוא למד במסירות נפש ומכל קיום המצוות שלו, שהוא בן העולם הבא?!

לא פחות מזה מתמיהה גם התשובה של רבי יוסי בן קסמא. רבי יוסי לא עונה לו, 'תשמע רבי חנינא, אתה שצדיק וחסיד גדול אתה, ודאי מזומן לחיי העולם הבא'. לא. רבי יוסי משיב לו, אני לא יכול לדעת עד שתספר לי איזה מעשה שהיה אתך, ואז לפי המעשה אוכל לדעת. רק אז, כשסיפר לו את המעשה עם המעות שהתערבו לו עם מעות הצדקה, אמר לו רבי יוסי - וודאי שאתה בן העולם הבא.

ושמעתי לפרש כי כאן למדנו את היסוד הגדול. נכון, אין ספק שלא היה אצל רבי חנינא בן תרדיון חשש של ביטול תורה, ואין ספק שהיו לו זכויות עצומות ונשגבות שאין לתאר ואין לשער. אבל אחרי כל זה, עדיין יש מקום לשאול, 'בן העולם הבא אני'? רק בעיני הממון - שם עומדת למבחן צדקותו של האדם, ורק על פיה תתכן הקביעה אם בן העולם הבא הוא או לא.

המסילת ישרים כותב (פרק אחד עשר) דבר מבהיל, **ש'רוב בני האדם טועים גניבה במעשיהם'**, מפני שרוב מוחלט של האנשים נגועים בתאוות הממון. אם הכסף אוהב אותם זה כבר שאלה אחרת... אבל הם בוודאי אוהבים את הכסף. תמיד דעתם איך אפשר לאסוף עוד ועוד כסף, בדרכים כשורות ובדרכים פחות כשורות חלילה. וכמו שפתחנו את דברינו, עניני ממונות הם רבים ומסתעפים, ואם אדם לא יבחן את עצמו כל הזמן ויבדוק שכל מעשיו ביושר כפי הדין וההלכה, הוא עלול להכשל בממון של איסור, בין בשוגג ובין במזיד. **המבחן** של האדם הוא בעיני הממון. אם שם הוא נקי - זה עדות לכל מעשיו ועניניו. ולכן רק כאשר שומע רבי יוסי בן קסמא את המעשה עם מעות הפורים שהתחלפו לרבי חנינא, הוא יכול לקבוע שהוא בן העולם הבא. אבל קודם לכן, עם כל ריבוי התורה והמעשים של רבי חנינא, עדיין יש מקום לשאול ולהסתפק על העולם הבא.

חובת הזחירות מממון של אחרים

זהו היסוד של פרשת משפטים, שבאה ללמד את האדם להיות זהיר בעיני הממון עם חביריו. הגמרא אומרת (בבא בתרא קסה.) 'מיעוטן בעריות ורובן בגזל'. אף אחד לא חשוד על עריות, אבל מן הגזל קשה מאד מאד להזהר ולהשמר. ואמרו רבותינו (אוצר המדרשים דף

קס"ח, ובספר חופת אליהו בסוף ספר ראשית חכמה דף רס"ט, והובא בשבט מוסר פ"ט ועוד) שיש שלוש קולות שחביבים ומשמחים לאדם, אבל הקול שהכי חביב לאדם הוא קול הממון. אם אדם שומע רעש של כסף, בין אם של מצלצלים ובין של מרשרשים, הוא כבר פטור מארוחת צהרים... ולא שמענו מעולם על אדם ששומע קול של כסף והוא מבקש שיהיו בשקט...

איוב שקיבל כל כך הרבה יסורים, התווכח והתאונן על כך שיש בו מעלות רבות וצדיק הנהו, ולא מגיעים לו כל אלו היסורים. אחת המעלות שאומר איוב על עצמו היא (איוב לא, ז): 'אם תטה אשורי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מאוס'. הרמח"ל במסילת ישרים מביא את הפסוק הזה, ומתפעל ממנו מאוד מאוד. כך הוא כותב בפרק אחד עשר: **הבט יופי המשל הזה**, התבונן ותפתח את הלב ותראה כמה יפה וכמה נפלא המשפט הזה של איוב, **כי דימה הגול הבלתי נגלה בדבר הנדבק ביד האדם** שאף על פי שאין האדם הולך לכתחילה ליטול אותו נשאר דבק מאליו.

זה מה שאומר איוב 'אם דבק בידי מאוס', כי הכסף של הזולת פוגם ומקלקל לא רק אם אתה לוקח אותו, אלא רק אם אתה מניח עליו את היד הוא כבר נדבק בך. אומר איוב, לא די שלא לקחתי כסף של הזולת מימי, אלא כל כך הייתי זהיר שהוא אפילו לא נדבק בי.

ואדרבה, האדם צריך להתחנך ולהתרגל בנתינה. ומה הדרך הראויה בזה? - כתב הרמב"ם בהלכות דעות (ב, ב), שאדם צריך ללכת בדרך הממוצעת. לא יהיה פזרן ולא יהיה קמצן. יש אחד שכל כסף שנכנס אצלו יוצא כאילו היה מסננת, ויש אחר לעומתו שכסף שנכנס לידיים שלו נשאר שם עד הנכדים שלו... שתי הדרכים הללו לא נכונות, ואדם צריך ללכת בדרך האמצע. ואם אדם רואה שידו קפוצה ויש לו קושי לתת לזולת, רפואתו ללכת לקצה האחרון ולתת ולחזור ולתת שוב ושוב, עד שזה ירגיל אותו במידת הנדיבות, ואחרי שירגיל זמן מה במידת הנדיבות, יאחז את דרך האמצע.

עיקר היחודות תלוי בשבירת תאוות הממון

תאוות הממון, רעה חולה היא. גם אם אדם עוסק בממון של היתר, עדיין תאוות הממון פוגעת בכל קניני העבודה. ולהיפך, כשאדם נקי מתאוות הממון והכסף נמאס ונבזה בעיניו, קל יהיה לו להתעלות בתורה ועבודה.

הפסוק אומר (דברים ב, ג) 'רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפונה'. הרבה פירושים נאמרו בפסוק הזה, אבל אפשר לפרש בדרך צחות, כי כולם מחפשים דרכים כנגד ההר, ללחום בו ולסלק אותו. מי הוא ההר? - היצר הרע שדומה להר, כמו שאומרת הגמרא (סוכה נב.). למה המשילו את היצר הרע להר? כי כמו שאדם שעומד לפני הר גבוה, חושש וירא איך יוכל להעפיל ולהגיע אל ראש ההר, כך גם כשאדם מביט ומתבונן בכוחו של היצר הרע

הוא נבהל, 'איך אוכל לעמוד כנגדו'. על זה בא הפסוק ואומר, 'רב לכם סב את ההר', אם אתה מחפש את הדרך והתחבולה לנצח את ההר, את היצר הרע, 'פנו לכם צפונה', 'צפון' זהו תאוות הממון, כמו שאמרו (בבא בתרא כה:) 'הרוצה להעשיר יצפין, שכן שולחן בצפון'. מהנושא הזה תתחיל, ותעבוד לנקות ולצחצח את נפשך מתאוות הממון. כי כשיש לאדם את תאוות הממון, הממון יכול לסנוור את עיניו באופן שלא רואה דבר.

הכסף של האדם יכול לסנוור את עיניו ולגרום לו לשכוח גם משכניו וחביריו וגם מהקב"ה, ואז בקלות הוא יכול לאבד את חיי העולם הבא שלו. ולכן כששמע רבי יוסי בן קסמא את המעשה שהיה לרבי חנינא עם מעות הפורים שנתערבו, אמר לו 'מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי'. כיון שאתה הפקעת את תאוות הממון ממך, ברור ובלי ספק שאתה בן העולם הבא, ולוואי ויהיה לי חלק עמך.

ולכן בספרי מוסר מבואר ש'עיקר היהדות תלוי בשבירת תאוות הממון'. כשאדם שובר את תאוות הממון שלו ומסייע לאחרים ותומך בידם מכספו, כשהוא מבין שלא רק הוא קיים בעולם והוא לא חושב רק על עצמו, בזה הוא קרוב לכל המידות הטובות ויוכל על ידי זה להגיע ולקיים כל עיקרי היהדות.

אדם צריך לראות את האחרים ולא את עצמו

וזה הענין של פרשת משפטים. התורה באה ללמד את האדם שכאשר הוא עוסק בעניני ממון, בראש ובראשונה הוא צריך לא לראות את עצמו אלא את אחיו בני ישראל. ולכן הפרשה פותחת בדיני עבד ודיני שומרים, כדי להראות ולהזכיר לאדם שלא רק הוא קיים בעולם, ועליו להפסיק את הרדיפה אחר הממון ואדרבה, לתת מממונו לאחרים ולהיות נח לבריות.

סיפרו על אחד הגדולים שהיה בחוץ לארץ, שנודע בכך שהוא פועל ישועות בקרב הארץ. פעם אחת בא אליו יהודי ותינה בפניו את צרתו ואמר לו, 'כבוד הרב, אני עני מרוד, וכל כך רבתה העניות בבית שלי, עד שאין חיי חיים. בבקשה ממך תתפלל עלי שירוח לי'. ובאמת עניות היא צרה גדולה, וכבר אמרו רבותינו (ערובין מא:) שמי שיש לו דקדוקי עניות לא יקבל גיהנם בעולם הבא, מפני שדקדוקי העניות כבר היו גיהנם בשבילו ולמה זה יקבל גיהנם פעמים.

ב. ויש שביארו כי הכוונה 'פנו לכם צפונה', זו התורה, וכמו שאמר הפסוק (משלי ב, א) 'בני אם תקח אמרי ומצוותי תצפון אתך'. כי הכלי היותר גדול להלחם בו נגד היצר הרע, הוא התורה הקדושה, כמו שאמרו רבותינו (קדושין ל:) 'אמר הקב"ה, בראתי יצר הרע - בראתי לו תורה תבלין'. ובוהר הקדוש (ח"א רב.) אמרו רבותינו 'לית לך מלה לתברא ליצר הרע אלא אורייתא'.

ג. [ראה עוד מה שכתב בזה רבינו בחיבורו הדר יעקב ח"ד סימן ל"ו].

שמע את זה הרב, ואמר לו, בסדר. אני אתפלל עליך שירווח לך ותתעשר, אבל כשישתפר מצבך תזכור את המצב הזה שהיית בו פעם, תזכור איך זה להיות עני, ותעזור לאחר העניים המרודים. ובאמת לאחר זמן שרתה ברכה במעשי ידיו ומיום ליום התעשר יותר ויותר, עד שבתוך זמן קצר נעשה גביר גדול. כשאדם מתעשר, הוא מתנהג בהנהגות אחרות, רוכש רהיטים חדשים ומחליף דירה בכל כמה זמן, שהרי זו מצוה גדולה לעשירים, להיות גרים בארץ ולהחליף דירה בכל שנה... ובדירה החדשה כל הטפטים צריכים להיות בצבע התריסים, וצבע התריסים יהיו כצבע השערות שלו... וכיוצא בזה. וכך היה עם אותו אחד, שהחל להתנהג כמנהגי העשירים, והוציא ממון רב עבור קניה של בית מפואר.

מאותה ההבטחה שנתן לרב שיזכור את העניים - הוא שכח. לא די בזה, אלא שהעמיד כלב רע בחצר הבית, כדי שאף עני לא יעז להתקרב אל הבית ולבקש צדקה. הגיעו אנשים אל הרב וסיפרו לו, 'הנה, תראה את החסיד שלך שבירכת והתפללת עליו שיתעשר, וסוף דבר שנעשה עשיר ושכח את כל אחיו ולא עוזר מאומה לעניים'. קרא לו הרב ואמר לו, 'תראה את מצבך היום ותזכור איך היה מצבך לפני שנתיים'. הלא גם אתה היית עני מופלג, וכל כך סבלת עד שאמרת לי שאין חיך חיים, ואיך זה שעכשיו לא תחוס ולא תרחם על העניים!?

ראה הרב שהדברים נופלים על אזנים ערלות, וביקש ממנו שיתקרב אתו אל חלון החדר. אמר לו הרב, 'הבט החוצה, מה אתה רואה!?' אמר לו העשיר, 'מה זאת אומרת מה אני רואה? - אנשים שהולכים'. אמר לו הרב, 'נכון. עכשיו בא אתי'. לקח הרב את העשיר והעמיד אותו ליד מראה גדולה ושאל אותו, 'ומה עכשיו אתה רואה!?' חיך העשיר בעונג 'את עצמי'... אמר לו הרב, 'וכי מה בין זכויות זו לזכויות החלון!?' למה כאן אתה רואה את עצמך ושם אתה רואה אנשים אחרים? - בגלל הכסף'. החלון עשוי מזכוכית פשוטה, ולכן אתה רואה גם אחרים. אבל כאשר לקחו את הזכוכית וצפו ומרחו אותה במעט כסף, היא הפכה להיות ראי, ובראי אדם רואה רק את עצמו. עכשיו שקבלת כסף הפסקת לראות אחרים והתחלת לראות רק את עצמך! ובכן, בזכות התפילות שלי אתה נעשית עשיר, ואם לא תתמוך באחיך העניים אאלץ לקחת ממך בחזרה את כספך כיון שאתה לא עושה בו מה שצריך יהודי לעשות. כיון ששמע היהודי את הדברים נבהל ואמר לרב, 'הנני מקבל על עצמי לעזור לאחי העניים ולעשות כל מה שיוצא מזה'.

עשיית חסד וצדקה בהתבוננות ומחשבה

ספרו פעם על גדול אחד בדורות שלפנים, שפעם נכנס אליו יהודי אחד מסכן ואומלל שהיו לו צרות רבות מספור, בין בעניות ובין בחלאים רבים שונים ומשונים, והוא התחיל לבכות ולתנות לפני הרב את צרותיו. כשהרב שמע את זה הוציא מיד מהמגירה סכום עצום

ונתן לו. כשראה העני את הסכום הגדול, שמח מאוד והתחיל ללכת במהירות לכיוון היציאה, שמא הרב יחזור בו ויתחרט על הנתינה הגדולה הזו...

ואכן, לא עברו רגעים ספורים וכבר הוא שומע את הרב צועק אליו 'בוא הנה'. אותו עני נבהל וחשב לעצמו, הנה, 'בתר עניא אזלא עניותא' (בבא קמא צב). בטח הרב יבקש ממני להחזיר לו את כל הכסף... אבל לא היתה לו ברירה והוא חוזר לרב. פנה אליו הרב ואמר לו, 'אמרת שאתה עני גדול, נכון? הנה, קח לך עוד כסף'. התפלל העני ושאל אותו, 'כבוד הרב, אבל הלא כבר נתת לי סכום גדול!' אמר לו הרב, בפעם הראשונה שנתתי לך כסף, לא נתתי לך בשבילך אלא נתתי בשביל עצמי... מדוע?! כי כששמעתי שיש לך כל כך הרבה צרות וכל כך הרבה יסורים, הלב שלי נקרע בקרבי. כל הסכום שנתתי לך בהתחלה נתתי את זה בשבילי, כדי שאני ארגיש טוב ולא אצטער כל כך... אבל בזה לא די, שהרי אני לא פטור גם ממצות הצדקה! את הכסף הראשון נתתי בשבילי, והנה לך סכום נפרד בשביל מצות הצדקה...

זו דרגה של אחד שחי את השני, ויודע שגם השני הוא בריה, וגם הוא זקוק לממון וצריך עזרה. וכבר כתבו התוספות (בבא קמא כג.) שאדם צריך להיות זהיר שלא להזיק לאחרים יותר ממה שהוא נזהר על הממון שלו שלא יזוק. אם אתה תהיה ניוזק, מה אכפת לך?! הקב"ה ישלם חסרונוך. אבל להזיק לאחרים?! - כל המחשבות שלך צריכות להיות 'איך אני יכול לעזור לחבר שלי', 'איך אני יכול לסייע בידו', וכיוצא בזה.

היה אחד מגדולי ירושלים בדור הקודם, שבנו סיפר עליו עובדא מפליאה. אותו גדול היה יוצא לפעמים לקנות פירות וירקות בשוק, ואם היה מביא ענבים - היה מביא אותם גרגירים בודדים, ולא אשכולות. פעם אחת שאל הבן את אביו, למה אתה משנה ממנהג העולם?! כולם כאשר קונים ענבים מוציאים מן הדוכן אשכול גדול ונאה, ולוקחים אותו לבית. למה אתה מחפש גרגירים גרגירים ומביא אותם בבודדים?! אמר לו אביו, וכי אתה חושב שסתם כך אני מלקט אותם אחד אחד?! יש לי סיבה מיוחדת למה אני מביא את הענבים בצורה הזו דווקא.

הבן התפלא עוד יותר. איזו סיבה יכולה להיות לכך שאבא מביא את הענבים בגרגירים בודדים?! אמר לו אביו, אסביר לך. האם יש הבדל בטעם בין הענבים שנמצאים באשכול, לבין הענבים הבודדים שמפוזרים שם בין האשכולות?! אין שום הבדל. שני הענבים זהים וטעימים להפליא. ואף על פי כן, אנשים לא לוקחים את הבודדים. כולם לוקחים דווקא את האשכולות הגדולים והנחמדים למראה. ומה יהיה עם כל הענבים הבודדים?! המוכר המסכן נשאר תקוע אתם. אם המוכר פונה לאיזה לקוח ואומר לו 'תקח את הגרגירים', הלקוח לא מסכים. למרות שאין לו שום הבדל בין הענבים, הוא רוצה דווקא את האשכול היפה והנאה. והגרגירים נשארים שם בודדים ועזובים מבלי קונה, עד שמתקלקלים.

לכן, אמר אותו גדול לבנו, אני בא ובוחר דווקא את הענבים הבודדים. כמה שמחה אני גורם למוכר כשהוא רואה שאני בא ולוקח את כל הגרגירים הללו דווקא, ושעל ידי הוא נפטר מהם. וכי אני אוותר על הזכות הזו לעזור למוכר?! היה לא תהיה.

הבה ונתבונן במעשה הזה. איך התגלגל כל הסיפור?! אין ספק, שאותו גדול עמד וחשב, איך אני יכול לעזור לשני. כשהוא חשב וכשהוא חיפש איך הוא יכול לעזור לשני, הוא מצא את הדרך לעזור למוכר על ידי בחירת הענבים האלו, ועל הזכות הזו לא וויתר.

רבינו יהודה החסיד, שהיה מבית מדרשו של הרוקח ומגדולי רבותינו הראשונים, כתב בספר חסידים (סימן תתרל"ה), שיש מצות צדקה שהיא גדולה יותר ממצות הצדקה. כלומר, יש סוג אחד של צדקה, שכאשר עני בא ומבקש כסף, אדם הולך ונותן לו. אין ספק שזו עזרה גדולה, אבל לפעמים אותו אחד שצריך עזרה לא צריך רק את הכסף שלך, אלא הוא צריך גם את הלב שלך. וכשהלב מעורב בנתינה, המצוה גדולה יותר.

למשל, אומר רבי יהודה החסיד, לפעמים יש מציאות שאדם הולך וקונה מוצר שהוא לא כל כך צריך, כגון שכבר יש לו פטיש בבית והוא הולך וקונה עוד אחד, כיון שהוא רואה את המוכר עומד בחנות ומנסה למכור את הסחורה ולא מצליח. הקניה הזו של הפטיש היא חשובה יותר מן הצדקה, כי כאן המוכר קיבל לא רק כסף בתור צדקה, אלא הוא גם מרגיש טוב בכך שמישהו בא וקנה ממנו את המוצר.

זה מה שעשה אותו גדול. הוא הלך ומצא דרך לעזור לאותו מוכר, שללא ספק היה זורק את הענבים הללו בלא קונים, ואילו עכשיו על ידי הקניה שלו הוא גם קיבל כסף וגם הרגיש טוב עם עצמו, שמישהו קנה את הענבים ושילם תמורתם, ואינו חש שקיבל לחם חסד.

להגיע לדרגה הזו של עשיית חסד כזו, אפשר רק עם התבוננות. כשאדם לא מסתכל רק בראי ורואה רק את עצמו, אלא מביט בחלון ורואה שיש עוד מישהו שעומד שם, והוא חושב איך הוא יכול לעזור ולשמח אותו, הוא יוכל להגיע לקנין הזה.

הנהגת רבותינו במצות הצדקה

הירושלמי במסכת פסחים (פ"ד ה"ט) מספר מעשה נפלא על חכם אחד, ששמו היה 'בן מביא יין'. **חד זמן צרכו רבנן נדבא**, היה איזה זמן שכלל ישראל היה בדוחק או היתה איזו מצוה גדולה שראו חכמי ישראל שצריכים עבורה להכריז ולאסוף צדקה. **שלחון לרבי עקיבא ולחד מן רבנן עימיה**, רבי עקיבא היה גבאי צדקה כמו שאמרו בירושלמי (פאה פ"ח ה"ו) ולכן שלחו דווקא אותו, וצירפו אליו עוד חכם מפני שצדקה נגיבת בשנים כמו שאמרו בבבא בתרא (ה:), והלכו שניהם לאותו חכם - בן מביא יין - לגבות ממנו את חלקו לצדקה.

אתון, כשהגיעו אל ביתו של אותו חכם, בעיי מיעול לגביה, רצו להכנס אל הבית ולבקש את הצדקה, שמעון קליה דטליא, שמעו את הקול של הילד של אותו חכם, כשהוא פונה אל אביו ושואל אותם, אמר ליה מאן איובין לך יומא דין, איזה סעודה נסעוד היום, ומה נאכל?! אמר ליה, השיב לו אביו, נאכל היום טרוכסמין, לא מן יומא דין אלא מן דאתמול דהוא כמיש וזליל. לך ותקנה בשוק 'טרוכסמין' שזה מין עולשין, אבל אל תביא משהו טרי מהיום, אלא מהסחורה של אתמול שהיא כבר כמושה ויותר זולה.

כך שמעו רבי עקיבא וחבירו שבאו לגבות ממנו צדקה. הם שומעים איך שאותו חכם לא אוכל בארוחת צהרים בשר או עוף, אלא עולשין, שזה אחד המינים שיוצאים ממנו ידי חובת מרור בליל פסח... ולא די בזה, אלא שהוא מדגיש שלא יביאו סחורה טריה מהיום אלא מאתמול. הבינו רבי עקיבא וחבירו שכנראה אותו חכם ירד מנכסיו. שבקון ליה ואזלון לון, אמרו לעצמם, אין טעם להכנס אליו עכשיו במצבו הנוכחי, והלכו.

מן דזכין כל עלמא אתון לגביה, אחרי שגמרו את המגבית וכל העם נתן את חלקו בצדקה וכבר אספו סכום גדול, החליטו רבי עקיבא וחבירו ללכת בכל אופן גם אצל אותו חכם ולהציע לו להשתתף במצוה, יתן מה שיתן. ויש לשים לב כאן לדברי הירושלמי 'מן דזכין כל עלמא', כי כשאדם נותן צדקה זה זכות בעבורו. בזהר הקדוש ('ח"א דק"ד ע"א) כתוב שאם הקב"ה אוהב משהו הוא שולח לו מתנה. מהי המתנה? אדם חושב לעצמו, 'בטח אם הקב"ה רוצה לשלוח לי מתנה יתן לי זכיה במפעל הפיס'... ולא היא. זו לא זכיה בכלל, ויכול להיות שגם חורבן יש בזה. מהי המתנה שהקב"ה שולח למישהו שהוא אוהב אותו? אומרים רבותינו - עני. הקב"ה שולח לאדם עני כדי שיזכה לתת לו צדקה ולהתקרב על ידי המצוה לחי העולמים ולהדבק בשכינה.

נכנסו רבי עקיבא וחבירו אצל החכם הזה, בן מביא יין. אמר לון למה לא אתיתון גביי קדמי כמו דהיתון נהיגין, הרי תמיד כשהיתה איזו מגבית של צדקה או ענין של חסד הייתם באים אלי בהתחלה, ולמה זה עכשיו הגעתם אלי רק בסוף? אמרו, כבר אתיתון, באמת באנו אליך בהתחלה כמו תמיד, אלא דשמענו קליה דטליא דאמר לך מה נזבון לך יומא דין, שמענו את הילד שלך שהוא שואל, 'אבא, מה נקנה לצורך האכילה שלנו היום', ואמרתי ליה טרוכסמין לא מיומא דין אלא מיומא דאתמול דהוא כמיש וזליל, וכיון ששמענו את המשפט הזה, נקרע לנו הלב ואמרנו לעצמנו, בשביל מה נכנס אצלך?! אם אתה אומר לבן שלך שילך לשוק ויקנה עשבים כמושים מאתמול, שמחירם זול יותר, יש לנו למה להכנס?! לכן לא הגענו.

אמר להן, מה דביני לבין טליא ידעתון, ולא מה ביני לבין בוראי. אתם שמעתם את השיחה שהיתה לי עם הבן, אבל אתם לא יודעים את העסק שיש ביני לבין הקב"ה. אף על פי כן איזלון ואמרו לה והיא יהבה לכון חד מודיי דדינרים, תלכו ותאמרו לאשתי, שאני אמרתי

לתת לכם קופה מלאה במטבעות זהב, לצורך הצדקה. כי כל מה שאני מצמצם זה על חשבוני ועל חשבון הארוחת צהרים שלי, אבל לצורך צדקה? - לכו ותקחו את הסכום העצום הזה שאמרתם לכם.

ביון ששמעו כך, הלכו אל אשתו. אמרה לון, מה אמר לכון גדיל או מחוק, שאלה אותם אשתו, בסדר, הוא אמר שאתן לכם קופה מלאה דינרים. אבל יש שתי אפשרויות, אני יכולה לתת לכם קופה מלאה במטבעות זהב אבל קופה מחוקה וישרה, ואני יכולה לתת לכם קופה גדושה, עם ערימה של מטבעות זהב למעלה. איזה סל הוא ביקש שאתן לכם?! אמרו לה, **סתם אמר לך**. הוא לא פירש לנו על איזה קופה הוא מתכוון. אמרה לכון **אנא יהיבנא לכון גדיל**, אני אתן לכם מידה גדושה, וממה נפשך, **אי אמר גדיל הא כמילוי**, אם באמת הוא יבוא אחרי זה ויאמר שלזה הוא התכוון, אז יתברר שבאמת עשיתי את רצוני, ואי לא, אם זו לא באמת היתה כוונתו ולא היה רצוני לתת במידה גדושה, **אנא מחשבנא גודלנא מן פרני**, אני אוריד את הסכום הזה מן הכתובה שלי.

כשהגיע אותו חכם אל הבית, **ביון ששמע בעלה כך כפל לה את כתובתה**. כשהוא שמע מה שעשתה אשתו הצדקת, הכפיל לה את הכתובה שלה. אחר בזמננו אולי היה מתין את ראשה... והיה גוער בה 'למה נתת כל כך הרבה'. אבל זה מפני שאין לאדם ערך למצות הצדקה. כאן אנחנו רואים איך היתה אותה צדקת ואיך הוא היה, ושניהם מלמדים את הדרך ואת הערך של רבותינו למצות הצדקה.

אנחנו צריכים להתחנך ולהתרגל בדרך הזו. ראשית, צריכים זהירות רבה בכל עניני הממונות, ובכל שאלה ובכל ספק אל לך להכריע מדעתך, וב"ה לא אלמן ישראל ובכל פינה וזוית ישנם תלמידי חכמים ובתי דינים, ואתה יכול לחקור ולדרוש בהם ולהתנהג כפי דעת התורה. ושנית, בכל עניני הממונות אם אדם יהיה וותרן ויתחנך לתת משלו לאחרים, הרבה ברכה תבוא עליו, בעולם הזה ובעולם הבא. וה' יהיה בעזרנו.

חידו"ת לפרשת משפטים

א. בענין כל אלמנה ויתום לא תענון

שמות (כ"ב כ"א): "כל אלמנה ויתום לא תענון, אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו, וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים".

ובמכילתא דרבי ישמעאל שם: "כל אלמנה ויתום לא תענון, אין לי אלא אלמנה ויתום, שאר כל אדם מנין, תלמוד לומר לא תענון, דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר אלמנה ויתום שדרכן לענות, בהן דבר הכתוב".

ושם במכילתא דרבי שמעון: "אלמנה ויתום אין לי אלא אלמנה ויתום מנין לרבות כל אדם תלמוד לומר כל [לא תענון] אם כן למה נאמר אלמנה ויתום, ממחר אני ליפרע על ידי אלמנה ויתום, יותר מכל אדם, שהאשה קובלת לבעלה, בן קובל לאביו, אבל אלו אין להן מי שיקבלו לו אלא לי בלבד".

ורש"י ז"ל פירש שם: "כל אלמנה ויתום לא תענון, הוא הדין לכל אדם, אלא שדבר הכתוב בהווה, לפי שהן תשושי כח ודבר מצוי לענותם".

וגדר "עניו" שאסרה התורה, ביארו רבותינו הראשונים ז"ל, וזו לשון הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות דעות (פ"ו ה"י): "חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות מפני שנפשו שפלה למאד ורוחם נמוכה אף על פי שהן בעלי ממון, אפילו אלמנתו של מלך ויתומיו מוזהרים אנחנו עליהן שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון, והיאך נוהגין עמהן, לא ידבר אליהם אלא רכות, ולא ינהוג בהן אלא מנהג כבוד, ולא יכאיב גופם בעבודה ולא לבם בדברים קשים, ויחוס על ממונם יותר מממון עצמו, וכל המקניטן או מכעיסן או הכאיב להן או רדה בהן או אבד ממון הרי זה עובר בלא תעשה וכל שכן המכה אותם או המקללן, ולא זה אף על פי שאין לוקין עליו הרי עונשו מפורש בתורה וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב, ברית כרת להן מי שאמר והיה העולם שכל זמן שהם צועקים מחמס הם נענים שנאמר כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו".

והרב בעל החינוך ז"ל (מצוה ס"ה) כתב: "שלא לענות יתום ואלמנה, שנמנעו מהכבד במעשה או אפילו בדיבור על היתומים והאלמנות, שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון, אבל כל משאו ומתנו של אדם עמהם יהיה בנחת ובחסד ובחמלה, לפי שאלו הן תשושי כח שאין להם מי שיטעון טענותם בכל נפש, כמו שהיה עושה איש האלמנה אביהן של יתומים אם היה קיים, ועל כן הזהירנו תורתנו השלימה לקנות מדת חסד ורחמים בנפשינו ונהיה ישרים בכל מעשינו כאילו יש כנגדינו טוען בכח הטענה בהפכינו, ונחוס ונחמול עליהם ונראה זכותם בכל דבר יותר משהיינו עושים אם היה האב קיים וכו', והיאך נוהגין עמהם. שלא נדבר אליהם אלא רכות, ולא ינהג אדם בהם אלא מנהג כבוד, ולא יכאיב גופן בעבודה ולא ילבינם בדברים, ויחוס על ממונם יותר מממון עצמו. וכו', ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות. חייבין בני אדם לנהוג עמהם [אלמנה ויתום] דרך נחת וכבוד. ועובר עליה והכעיסן, או הקניטן, או רדה בהם, או איבד ממנו, וכל שכן אם הכה אותן, הרי זה עובר בלא תעשה" עכ"ל.

ונתעוררתי בס"ד דלפי מה שפירש רש"י ז"ל שמה שאמרה תורה אלמנה ויתום לא תענון היינו שדבר הכתוב בהוה אבל כל איש ישראל בכלל, אם כן איך מצאנו ידינו ורגלינו בדבר, שלפי זה כל המצער לאדם מישראל כגון שהקניטו או אונה אותו בדברים אפילו שאינו "אלמנה ויתום", הוא בגדר האיסור ועובר בלאו "דלא תענון", וממילא נמצא בעונש הנורא האמור לעיל רח"ל, וחייב מיתה בידי שמים עיין בדברינו (בסימן הבא). [ועיין בחיבורי הדר יעקב ח"א (סימן כ"א דס"ב ע"ב) ודוק].

ולומר שהמצער והמאנה לאדם מישראל, הוא רק נמצא בגדר הלאו והאיסור ד"לא תענון", אבל אינו נמצא בעונש של "וחרה אפי" וגו' רח"ל, ועונש זה לא נאמר אלא רק על המאנה אלמנה ויתום ממש - צ"ע דזו מניין ומאן מפסי.

ורבותינו ז"ל במסכת בבא מציעא (נ"ח ב') כשאמרו שגדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזה בגופו וזה בממונו וכו', היו צריכים להוסיף ולומר דזה המצער באונאת דברים עובר גם על לא תענון וחייב מיתה בידי שמים.

ודוחק לומר שרק באו להקביל לאו דאונאת דברים ללאו דאונאת ממון, אף שיש באונאת דברים וחומרים נוספים שאין באונאת ממון, ובהו לא עסקינן, כי רז"ל שם באו לדון בכללות איסור לאו דאונאת דברים, והיה להם להזכיר זאת שחייב מיתה בידי שמים.

ובהיותי בזה מצאתי לחד מתקיפי קמאי, תלמיד רבינו תם ז"ל, הוא רבינו אליעזר ממין ז"ל בספר יראים השלם (סימן קפ"ב ובדפוס ישן סימן נ"ד) שכה כתב: "אלמנה ויתום לא תענון, הזהיר הכתוב כל אלמנה ויתום לא תענון, פירוש לא יענה אותם לא באונאת דברים ולא בדברים רעים, ודבר זה אפילו בכל ישראל אסור, ולא הוצרך הכתוב להזהיר עליהן אלא לעבור עליהן בשני לאוין".

ולפי דרכו ז"ל לאו זה ד"כל אלמנה ויתום לא תענון", הוא לאו פרטי האמור רק בהם באלמנה ויתום דוקא, ולא על כל המצער אדם מישראל, ובזה אתי שפיר, שלא שמענו כזאת שהמצער והמאנה לאדם מישראל נמצא בעונש של וחרה אפי וגו' רח"ל, והמצער לאחד מישראל עובר רק על לאו דאונאת דברים ודוק.

ולענ"ד בעל יראים ז"ל הבין שיש בדבר מחלוקת במכילתא בין רבי ישמעאל לבין רבי עקיבא, דלרבי ישמעאל דיבר בכתוב בהווה וכל אדם בכלל, אבל רבי עקיבא תנא ופליג וסובר דרק באלמנה ויתום נאמר הלאו הזה ועונשו, ופסק בעל יראים ז"ל כרבי עקיבא לפי הכלל הנודע דרבי ישמעאל ורבי עקיבא הלכה כרבי עקיבא.

ובן נראה לי ברור דעת הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול (שם), ובעל החינוך (שם) דלאו זה "דלא תענון" נאמר רק באלמנה ויתום, אבל לא בכל אדם, עיין לשונם המובא לעיל, וחולקים על שיטת רש"י ז"ל הסובר דלאו זה נאמר בכל אדם מבני ישראל ולא דיבר הכתוב בהווה ודוק.

וזו לשון החסיד רבינו יונה ז"ל גירונדי בספר שערי תשובה (שער ג' אות כ"ד): "ומי שיציק ויצער אלמנה ויתום, בין בגזל, בין בעושה בין בהכלמה וכל מיני הצער, חייב מיתה בידי שמים. וכן הדיינים שיש בידם להציל גזול מיד עושה, ויתום לא ישפוטו, משפט מות להם, שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון. אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו. וחרה

אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים. פרוש: והיו נשיכם אלמנות כנגד עינוי האלמנה, ובניכם יתומים - כנגד עינוי היתום, מדה כנגד מדה, והמצער כל איש מישראל, אף על פי שלא נכתב בו העונשים האלה, עובר בלא תעשה, שנאמר ולא תונו איש את עמיתו, ואמרו רז"ל באונאת דברים הכתוב מדבר" עכ"ל.

הרי שרבינו יונה ז"ל הדגיש שהן האיסור והן העונש של לאו דלא תענון נאמר בדוקא על המענה "אלמנה ויתום", אבל לא המצער כל איש ישראל, שבו לא נאמר העונש הזה והמצערו רק עובר בלאו דלא תונו דאונאת דברים ודוק.

ואף שרבינו יונה ז"ל כתב: "והמצער כל איש מישראל, אף על פי שלא נכתב בו העונשים האלה" וכו', נראה לי דלאו דוקא "העונשים", אלא הוא הדין שאינו "בלאו דלא תענון", וסובר רבינו יונה ז"ל כשיטת הרמב"ם החינוך והרא"ם ז"ל וחולק על רש"י ז"ל, והיינו נמי דסיים דעובר בלאו דלא תונו איש עמיתו כלומר רק בלאו זה ואינו עובר בלאו דאלמנה ויתום לא תענו ודוק.

על כל פנים צריכים אנחנו לדעת לסברת רש"י ז"ל שלפי פשוטו שדיבר הכתוב בהווה, והכוונה שכל אחד ואחד מישראל יהיה מי שיהיה ואפילו אינו יתום ואלמנה בכלל לאו דלא תענון, אם כן מדוע לא שמענו שגם עליו יהיה עונש דחרה אפי וכו' כמצער יתום ואלמנה ממש.

ומצאתי לרבינו חיים ׳ן עטר ז"ל בספר אור החיים הקדוש שמות שם שכה כתב: "כל אלמנה ויתום לא תענון, אם ענה תענה אותו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו, וחרה אפי וגו', אם ענה תענה אותו, צריך לדעת למה הוצרך לומר תיבת "אותו", ולא הספיק באומרו אם תענה וגו', והדבר ידוע שחוזר אל הסמוך. ונראה על פי מה שאמרו במכילתא "לא תענון, אין לי אלא יתום ואלמנה, שאר כל אדם מנין, תלמוד לומר לא תענון", וכפי זה יש אזהרה גם לשאר כל אדם מלא תענון, לזה אמר הכתוב "אותו", פירוש אותו שמוזכר בפירוש, הוא שעונשו נשיהם אלמנות ובניהם יתומים, אבל המענה כל אדם אין עונשו כל כך" עכ"ל.

ולפי דרכו ז"ל אתיא שפיר שיטת רש"י ז"ל, דרחמנא כשכתב בתורה "אותו" מיעט להדיא המענה שאר בני אדם מישראל מעונש דחרה אפי אף שבאמת עובר המצער לאדם מישראל גם בלאו דלא תענון ודוק היטב.

ובהיותי בזה מצאתי לרבינו הכהן הגדול זצ"ל בפתיחה לספרו חפץ חיים (לאוין ט"ו) שאחר שהעתיק דברי הרמב"ם ובעל החינוך דלעיל, סיים וכה כתב: "ושיטת רש"י בפרשת משפטים [שכתב כל אלמנה ויתום לא תענון, הוא הדין לכל אדם, אלא שדבר הכתוב בהווה, לפי שהן תשושי כח ודבר מצוי לענותם], משמע דהוא הדין בכל אדם שהוא אומלל יש גם כן לאו זה" עכ"ל.

הרי שרבינו החפץ חיים ז"ל לימדנו חידוש נפלא, שמה שפירש וכתב רש"י ז"ל "הוא הדין לכל אדם" רצונו לומר כוונתו דאלמנה ויתום, דהיינו דוקא אדם אומלל שבור ונדכה, שאם אכן מענה אדם אומלל, אזי עובר בלא תענון וגם נמצא בעונש דחרה אפי רח"ל, אבל באדם רגיל מישראל שאינו אומלל, מעולם לא נאמר עליו לאו דלא תענון ולא עליו נאמר "והוא הדין לכל אדם" והוא דבר נפלא.

ולפי זה מעיקרא לא קשיא מה שעוררנו שלא נשמע מעולם שהמצער והמאנה אדם מישראל

יעבור בלא תענון ויהיה בעונש דחרה אפי, דאין הכי נמי מעולם לא חל לאו זה על המענה והמצער אדם רגיל, וכל האיסור רק באלמנה ויתום וכוותיהו שאר אומללים וכנ"ל.

וברור אצלי שמי שהביא את רבינו החפץ חיים ז"ל לפרש כן שיטת רש"י ז"ל, הוא תוקף שאלתנו דלעיל, שאם נבין הדברים כפשטן דהלאו דלא תענון נאמר על כל אדם מישראל ולא דיבר הכתוב אלא בהווה אם כן יוצא שהמצער והמאנה אדם מישראל עובר בשני לאוין וחייב מיתה בידי שמים, וזו לא שמענו, ולית ליה לרבינו החפץ חיים ז"ל סברת אור החיים ז"ל, ולפיכך העמיד ונקט בשיטת רש"י ז"ל שאין הכוונה כפשוטו לכל אדם מישראל אלא דוקא בדומה לאלמנה ויתום דהיינו אומלל.

ועם שאני כדאי כלל עפר יעקב, בעניויתי אני רואה הכרח לפרש דברי רש"י ז"ל כהבנת רבינו הגדול החפץ חיים ז"ל, כי יש לפרש דברים ככתבן וכפשטן דלאו דלא תענון בכל אחד מישראל נאמר, וכמו שהבין וכתב כן רבינו אור החיים ז"ל וכדאסברה איהו ניהלן היטב וכנ"ל ודוק. [ולרבינו החפץ חיים ז"ל צריך לדעת איך ניישב דקדוקו הנכון של רבינו אור החיים בתיבת "אותו" וכנ"ל. הערת בני שלום הי"ו, ועייין].

ועייין לרבינו משה ב"ר יעקב ז"ל מקוצי בחיבורו ספר מצוות גדול (לאוין ח') שכה כתב: "לא לענות יתום ואלמנה, מפני שנפשם שפלה עד מאד ורוחם נמוכה ואף על פי שהם בעלי עושר אפילו אלמנתו של מלך ויתומים של מלך מוזהרים אנו עליהם שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון.

ואף על פי שרש"י פירש שהוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהן תשושי כח ודבר מצוי לענותם, מכל מקום אני אומר שתפש אלמנה ויתום מפני הברית הכרותה להם שכל זמן שהם צועקים על מעניהם הן נענין שנאמר על זה כי אם צעוק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו, ונאמר אבי יתומים ודיין אלמנות" עכ"ל.

ודברי הסמ"ג ז"ל ככתבן צריכים ביאור מאי קאמר, ונראה לי דרצונו לומר שלפי רש"י יצא דאלמנה ויתום דאמר קרא לאו דוקא אלא הוא הדין כל אדם וקרא נקט אלמנה ויתום אחר שדיבר בהווה, והסמ"ג תנא ופליג ואמר שדוקא אלמנה ויתום אבל לא כל אדם, וכרמב"ם, ועייין, אחר כך ראיתי לרבינו הגאון חבי"ב ז"ל בספרו דינא דחיי על סמ"ג שם (שם דף ו') שהאריך לבאר דברי הסמ"ג ז"ל ועייין גם בביאור מהרש"ל שם, עייין שם.

ומצאתי לגאון המובהק רבי יהודה גנ"א ז"ל בספרו שבות יהודה בביאורו למכילתא (שם ד"ה כתב דק"א ע"ד) שגם הוא עמד בדברי הסמ"ג ומפרשיו, ואחר דשקיל וטרי כה כתב: "לכן נראה לי שהסמ"ג מפרש דברי רבי עקיבא במכילתא שדרכן של אלמנה ויתום ליענות יותר מכל אדם בהם דיבר הכתוב להגזים בענשן שכל זמן שצועקים נענים יותר מכל אדם בעונש חמור כזה במדה כנגד מדה, אבל כל שאר אדם שלבם בריא עליהן ואין מקבלין כל כך עינוי אינן אלא בלא תעשה, והכי קאמר הסמ"ג אף על פי שרש"י פירש שתפס קרא אלמנה ויתום לפי שדבר מצוי לענותם ואם כן שאר כל אדם שוה להם בעונש וגברא רבה [רש"י] אמר מילתא ולו שומעין, מכל מקום אני [הסמ"ג] אומר דעתי וכו'" עכ"ל.

ולאמור יוצא מדברי רבינו הסמ"ג ז"ל ומדברי הגאון שבות יהודה ז"ל שדיבר הכתוב בהווה

היינו כל אדם, ולא כדפירש רבינו החפץ חיים זצ"ל דהיינו אדם כוונתייהו דאלמנה ויתום דהיינו אומלל, ועיין. [נוכחוני שכבר הארכתי בענין זה בחידושי לפני רבות בשנים קרוב לכ"ה שנה, וכעת לא מצאתים, ויהי רצון שהשי"ת ברחמיו יחזיר לנו כל אברותינו לאלתר].

עוד מצאתי אצלי ציונים בענין בשיטת בעל יראים דעיל - עיין במפרשי ספר יראים בספר ווי העמודים (דמ"ט ע"ג), ובספר שם חדש ח"א (ד"ל ע"ב), ובספר עמודי הארזים ח"ג (דף קס"א), ובספר סביב ליראיו (דל"ז ע"א), ובספר אהבה ויראה (דע"ה ע"א), ויש לשאת ולתת בדבריהם ז"ל ובכל אשר כתב בהגהות תועפות ראם שם ובנסמן שם ואכמ"ל.

ובספר תוספות השלם על התורה שמות שם (אות ה' דרצ"א ע"א) כתוב: "לא תענון ריבה הכתוב נו"ן, לומר אפילו שאר אדם" וצ"ב.

* * *

הגאון רבי אברהם פאלאג'י ז"ל בספר צוואה מחיים (אות מ"ג) כה מעיד ומספר על אביו גאון עוזינו רבינו חיים פאלאג'י ז"ל: "סבלנות - לא קץ ממי שמכביד עליו ומרבה בדברים ואפילו בשעת אכילה. ופעם אחת הלך הוא בעצמו עם השמש לבית של זקנה אחת, בגלל שבני ביתו אמרו לה לכי ושובי, כי אנחנו אוכלים. וכשגמר מלאכול הלך אצלה לפייסה, אף שהיתה במקום רחוק, ואני נבהלתי מראות זאת, והראה לי לשון המכילתא פרשת משפטים (פ"ח עה"פ אם ענה תענה) כי תסמר שערות בשרו של אדם הקורא זה" עכת"ד.

והנני מעתיק לשון המכילתא שם על הפסוק אם ענה תענה וגו' וחרה אפי וגו': "וכבר היו רבי ישמעאל ורבן שמעון יוצאין ליהרג. אמר לו רבן שמעון לרבי ישמעאל, רבי לבי יוצא שאני יודע על מה אני נהרג. אמר לו רבי ישמעאל לרבן שמעון מימך בא אדם אצלך לדין, או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך, ונוטל סנדלך, או עוטר טליתך, אמרה תורה אם ענה תענה אחד עיניו מרובה ואחד עיניו מועט. אמר לו ניהמנתי רבי" ע"ש. וכן הוא במסכת שמחות (פרק ח'), ובאבות דרבי נתן (נ"א פל"ח, ונ"ב פמ"ה דף ע"ה), ובתנא דברי אליהו (פרק ל') ע"ש.

ובספר משלי (י' ג'): "עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעך", ובביאור הגר"א שם כה כתוב: "לך והתרפס הוא נגד הדיינים, כלומר ואיך תעשה להנצל מידו התרפס התר פס ידך, ועוד התרפס כלומר שתהיה כאסקופה הנדרסת, שלא תעכב שום דין, ויהיו דורסין אליך בני אדם הצריכין לדין כמו שאמרו (שבת י' א') רבי אמי ורבי אסי הוי יתבי וגרסי וכל שעתא כו', וכמו שאמרו על מעשה דרבן שמעון בן גמליאל". [וכנ"ל במכילתא].

ולכאורה הדבר מתמיה וטעון ביאור חדא, האם על דבר דק וקל כזה כמו שהיה מסיים לשתות כוסו חייב מיתת משונה, ועיין בבא קמא (ג' סע"א) וסביביו נשערה מאוד מכאן שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה ועיין רש"י שם.

ותו מדוע ולמה רבותינו עמודי ההוראה הרי"ף הרמב"ם והרא"ש ואחריהם מרן ז"ל לא הביאו להלכה דבר זה.

וחוכך אני שאולי כל דרשה ואזהרה נוראה זו היא רק לסוברים דכל אלמנה ויתום לא תענון אינו

בדוקא יתום ואלמנה, אלא דיבר הכתוב בהוה וכל אדם בכלל, ולכן דקדק ואמר לו "מימין בא אדם אצלך לדין", ולא אמר יתום ואלמנה, ולפי זה אנן דקיימא לן דווקא גבי יתום ואלמנה נאמר לאו זה וכמו שפסק הרמב"ם ז"ל ועיין לעיל בדברינו, לית לן בה.

ועוד יש לעיין בה דלפי זה אכן גבי יתום ואלמנה יש להזהר בה מאוד מאוד שהרי בהם לכולי עלמא יש לאו דכל אלמנה ויתום לא תענון, ובאמת בנוסח המובא במדרש תנא דבי אליהו שם אמרו כלום באו "יתום ואלמנה" לפניך ע"ש.

ולשאלה ראשונה האם על דבר קל כזה יתחייבו מיתה משונה, הנה מצאתי לרבינו הקדוש רבי חיים ן' עטר ז"ל בספרו אור החיים ויקרא (ט"ז א') שעמד בכיוצא בזה וזו לשונו: "כבר הודעתוך שהגם שיחפוך ה' המותה לחסידיו, לסיבה נעלמת ליודע תעלומות נפלאים ורמות, צריך שיהיה לצדיק כל שהו מהדברים אשר לא טוב עשות, כדי שדרך שם ישלוח בהם הדין, צא ולמד ממה שמצא רבי עקיבא טעם להריגתו לצד ששמח לבו בדרשתו תוך ששים ריבוא, וכאמור בדבריהם, וקשה הלזה יתחייב אנוש מיתה משונה, אם כן פקע כלילא דורדי מכל עושי טוב ולומדיה. אלא דזה הוא דרך שממנו ישלוח בו הדין, ולעולם סיבת מיתתו יקר בעיני ה' המותה לעשרה הרוגי מלכות למגן וצינה לדורות בני ישראל" ודוק היטב. [ועיין באבות דרבי נתן שם, ובספר חסידים (סימן ח') ובחיבורי תורת יעקב (סימן ק"ע הערה י"ח) ודוק].

ובנוף הענין לדינא אם אכן חייב הרב לענות מיד לכל שואל, עיין בשו"ת מהרש"ם ז"ל ח"ב (סימן ר"י השני) בתשובתו לגאון האדר"ת ז"ל, וי"ל ע"ד, ולגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו רוח חיים חו"מ (סימן ח' אות ח'), ובספרו תוכחת חיים (פרשת משפטים), ובספרו לוח ארז על תנא דבי אליהו (פרק ל' דל"ד ע"ב), ובספר ברכת אהרן על מסכת ברכות (מאמר י"ד), ובספר פסקי תשובה (סימן ר"ס), ובספר האשל (מערכת ע' אות ג') ויתבאר במקומו בס"ד.

ב. בענין חיוב מיתה בידי שמים במענה אלמנה ויתום

מר חשון תשס"ה.

שמות (כ"ב כ"א): "כל אלמנה ויתום לא תענון, אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו, וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב, והיו נשיכם אלמנות, ובניכם יתומים".

ופירש רש"י ז"ל: "כל אלמנה ויתום לא תענון, הוא הדין לכל אדם, אלא שדבר הכתוב בהוה, לפי שהן תשושי כח ודבר מצוי לענותם".

וראיתי חידוש לחסיד רבינו יונה ז"ל בספר שערי תשובה (ש"ג אות כ"ד) שכה כתב: "ומי שיציק ויצער אלמנה ויתום, בין בגזל, בין בעושק, בין בהכלמה, וכל מיני הצער חייב מיתה בידי שמים", וכמנהגו נמשך אחריו בספר ארחות צדיקים (שער האכזריות) ע"ש.

ומבואר דהעובר על לאו דכל אלמנה ויתום לא תענון, דהיינו שציער לאלמנה ויתום חייב מיתה בידי שמים רח"ל כנ"ל, וגדר "מיתה בידי שמים" לימדנו רבינו יונה ז"ל שם (ש"ג אות ק"ז): "ההפרש אשר בין מיתה [בידי שמים] וכתה, כי חיוב המיתה עליו ולא על זרעו, ועונש

הכרת הוא וזרעו נכרת, אולם אמרו רבותינו ז"ל כי על על ענין ועל צד ינשא חומר המיתה בידי שמים מן הכרת, כי מי שחייב מיתה בידי שמים עולה המות בחלוניו, ובעלי חיים מקנה קניינו מתים, פרתו רועה באפר והיא מתה, תרנגולו רועה באשפה והיא מתה, וידבק המות בו עד כלותו אותו, ומקור הדברים בפסיקתא דרב כהנא (פרשה כ"ד) ע"ש, ועיין למדן ז"ל בכסף משנה הלכות ביאת מקדש (פ"ד ה"ד) ודוק.

עוד כתב רבינו יונה ז"ל (שם אות קכ"ג): "וענין הכרת קיצור השנים, ויש בענין קיצור השנים הפרש בין מיתה לכרת, כי הכרת מות האדם קודם חמישים שנים, והמיתה קודם ששים", ועיין בהגהות אור חדש שם. [ומה שיש לעמוד בשיטת רבינו יונה ז"ל בענין גיל הכרת - נתבאר בחיבורי מנוחת שלום ח"ג (סימן י"ד) עיין שם וצרף לכאן].

ונתעוררתי להבין דמנין יצא לו לרבינו יונה ז"ל חידוש זה שהמצער אלמנה ויתום חייב מיתה בידי שמים, ואדרבה הנה רבותינו ז"ל במסכת סנהדרין (פ"ג א') מנו סדרה שלימה של אותם החייבים מיתה בידי שמים כמו האוכל טבל זור שאכל תרומה וכו', וכן הוא בדברי הרמב"ם ז"ל הלכות סנהדרין (פ"ט ה"ג) ע"ש, ולא זכרו בתוכם את המענה אלמנה ויתום ע"ש. **ובמדומני** שגם רבותינו הרמב"ם ז"ל ובעל החינוך ז"ל, אינם מודים לרבינו יונה ז"ל, שהרי הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות דעות (פ"ו ה"י) כה כתב: "חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות מפני שנפשן שפלה למאד ורוחם נמוכה וכו' וכל המקניטן או מכעיסן או הכאיב להן או רדה בהן או אבד ממונן הרי זה עובר בלא תעשה וכל שכן המכה אותם או המקללן, ולא זו אף על פי שאין לוקין עליו, הרי עונשו מפורש בתורה וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב, ברית כרת להן מי שאמר והיה העולם שכל זמן שהם צועקים מחמס הם נענים שנאמר כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו".

ובן הרב בעל החינוך ז"ל (מצוה ס"ה) כתב: "שלא לענות יתום ואלמנה, שנמנענו מהכביד במעשה או אפילו בדיבור על היתומים והאלמנות, שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון, וכו', ואף על פי שאין לוקין על לאו זה, השי"ת שהוא בוחן לבבות תובע צערן, והרי עונשו מפורש בתורה, שנאמר והרגתי אתכם בחרב, כלומר מדה כנגד מדה שתהיינה נשי המענים אלמנות ובניהם יתומים ולא ימצאו מרחם, שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו, ואם נקבה היא המענה תמות ואישה ישא אחרת שתענה בניה. ודרשו רז"ל והיה כי יצעק אלי בן קובל לאביו, אשה לבעלה, אלמנה ויתום אלי, ושמעתי כי חנון אני עכ"ל.

הרי שרבותינו הרמב"ם ז"ל ובעל החינוך ז"ל גבי המענה אלמנה ויתום לא הזכירו כלל ענין מיתה בידי שמים שימות בקיצור ימים ושנים, ושיעלה המות בחלוניו וכו', כפי שיוצא לפי דברי רבינו יונה ז"ל וכמשנ"ת, ועיין.

והנה למה שעמדנו מדוע רבותינו בסנהדרין כשזכרו הרשימה של חייבי מיתה בידי שמים לא זכרו גם למענה אלמנה ויתום שחייב מיתה בידי שמים אליבא דרבינו יונה ז"ל, מצאתי בהשגות רבינו הגדול הרמב"ן לספר המצוות (סוף שורש ה' ד"נ ע"ג) שכך כתב: "עוד אני שואל ולמה לא מנו באלו שבמיתה בסנהדרין (פ"ג א') כהן המניח עבודה ויוצא לפי מדרשם בספרא שדורשים כן בכל הכהנים שבכל הדורות. ויש לומר תנא ושייר, דהא שייר טובא, כהן לבית קדשי

הקדשים שלא לעבודה, לוי שעבד עבודת כהנים, כהן שעבד עבודת לויים, וכן לויים עצמם מעבודה לחברתה, וכן שלשה המנויין במשנה שם (פ"ט א') הכובש נבואתו, והמוותר על דברי נביא, ונביא שעבר על דברי עצמו עיין שם.

ולפי דרך זו דאכן רבותינו בסנהדרין שם לא שנו כל הציורים של חייבי מיתה בידי שמים, ותנו ושיירו טובא, כדתיין הרמב"ן ז"ל, אתו שפיר גם דברי רבינו יונה ז"ל כמוכן דשיירו נמי למענה אלמנה ויתום ודוק.

עוד עלה בדעתי בס"ד לחלק, דשאני מה שזכרו רז"ל בהיה דסנהדרין שחייבים מיתה בידי שמים מהיה דהמענה יתום ואלמנה, דאכן המנויים בברייתא דסנהדרין הם חייבי מיתה בידי שמים שעליהן אמרו מה שאמרו בגדרי עונש מיתה בידי שמים שימות בקיצור שנים, והמות יעלה בחלוניו וכו' רח"ל, אבל המענה יתום ואלמנה גדר "מיתה בידי שמים" שלהם אחר הוא, והיינו ככתוב במקרא "וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב, והיו נשיכם אלמנות, ובניכם יתומים", שמהשמים יעשו ויענישו שהבעלים יהרגו בחרב אבל לא נאמר כן לא קיצור שנים ולא שיעלה המות בחלוניו. ונמקא מינה לתשובה, שהאוכל טבל וזר שאכל תרומה תשובה ויום הכיפורים תולים לו ויסורין ממרקיין, כמי שאכל חלב בשוגג וחייב כרת, מה שאין כן העובר על לאו דכל אלמנה ויתום לא תענון, עם שיש שם עונש חמור, מכל מקום גדרי תשובתו כעובר על לאו גרידא, שתשובה תולה ויום הכיפורים מכפר, שלא זה אין בו עונש החייב מיתה בידי שמים כדבעלמא ודוק. [וכל זה למאן דאמר שהעובר על עון מיתה בידי שמים כעובר על כרת ונתבאר בס"ד באריכות בחיבורי על מצות תשובה כת"י].

ותל"ת שמחתי מאוד למצוא שכבר רבינו הרמב"ן ז"ל בביאורו לתורה שמות שם עמד בזה, וכך תירץ: "[וחרה אפי בכם והרגתי אתכם בחרב], והיו נשיכם אלמנות, בעונש האלמנה וצעקתה, ובניכם יתומים, בצעקת היתום. והעונש הזה לא מנו אותו רבותינו בכלל חייבי מיתה בידי שמים בברייתא דואלו הן שבמיתה השנויה בסנהדרין (פ"ג א'), והטעם, שאין זה מיתה כמיתת בני אדם בידי שמים שנאמר בהם ומתו בו כי יחלוהו (ויקרא כ"ב ט'), וכן ולא תמותו (במדבר י"ח ל"ב), אבל ענש בכאן שיהרג אותם בחרב אויב, או במלחמה ירד ונספה בלא הודע, והיו נשיהם אלמנות לעולם ובניהם יתומים לעולם". והיינו כדכתיבנא בס"ד.

ולפי זה בטלה מחלוקת ואין כאן שיטות חלוקות ורבותינו רבינו יונה והרמב"ם ובעל החינוך זכר צדיקים לברכה, כולהו סבירא להו כחדא ודבר אחד אמרו ודוק.

שוב התבוננתי ורואה אני בס"ד שיש לעיין בתירוץ הנ"ל, כי עוד ראיתי לרבינו יונה ז"ל בספרו שערי תשובה (ש"ג אות ק"ז) בענין "המדרגה השישית מיתה בידי שמים" שהוא ז"ל מונה בחדא מחתא ובקבוצה אחת הן את האוכל טבל וזר שאכל תרומה (אות ק"ח), ובהמשך דבריו בשערי תשובה שם (אות ק"ט) מונה את המענה אלמנה ויתום, וזו לשונו הטהורה: "ויש בהם אשר בארו אותם רבותינו ז"ל בתלמוד ובמדרשים, ורובם יש ללמוד אותם מן הפסוק, כגון המענה אלמנה ויתום, שנאמר "כל אלמנה ויתום לא תענון, אם ענה תענה אותו וגו' וחרה אפי", עכ"ל.

הרי שרבינו יונה ז"ל אינו סובר כחילוק שהצענו [ולמעשה הם דברי רבינו הרמב"ן ז"ל בביאורו לתורה כנ"ל] דשאני גדר מיתה בידי שמים דלאו דאלמנה ויתום, מגדר מיתה בידי שמים

דהאוכל טבל וחבירו השנויים במסכת סנהדרין, ורבינו יונה ז"ל את כולם כלל בשוה וקבעם ביחד במדרגה השישית וכנ"ל, וצ"ב.

ועבשיו מצאתי לכהן הגדול מאחיו הגאון רבי מאיר שמחה זצ"ל בספרו המופלא משך חכמה שמות שם שכה כתב: "וחרה אפי והרגתי וגו", לא נמנה זה בהנך המחוייבים מיתה בידי שמים (סנהדרין פ"ג א'), משום דכתיב כי אם צעק יצעק וגו', דוקא כשצועק, אבל אם אינו צועק לא, אף לפי מה דדריש במכילתא (פסקא ק"פ) שמוע אשמע לשאינו צועק, מ"מ אינו בהרגתי אתכם רק עונש בעלמא, ועיין ב"ק (צ"ג א') דגם מהצועק נפרעין ממנו ע"ש, לכן לא נמנה במחוייבי מיתה בידי שמים. **והרמב"ן** ז"ל כתב משום דכתיב שיהרגם בחרב מלחמה וכו', ועיין תוספתא סנהדרין (פ"י ה"ב) דרבי יהודה יליף דהמנשק במיתה בידי שמים דכתיב והכרתי וגו' ימות בחרב יהוא כו' ודוק". עד כאן דברות קדשו של הגאון משך חכמה ז"ל.

ומריש אמינא שעם דבריו ז"ל יתרוצו גם דברות החסיד רבינו יונה ז"ל מדוע לא זכרו בסנהדרין שם למענה יתום ואלמנה שחייב מיתה בידי שמים, דעונש זה אינו קבוע ומוחלט, ותלוי הוא, כי רק כאשר האלמנה והיתום צועקים נתחייב המענה במיתה בידי שמים, ושאינו מהנוכרים שם כאוכל טבל שלעולם חייב מיתה בידי שמים ואין צד שלא יתחייב.

אבל אחר כך ראיתי שרבינו יונה ז"ל אינו סובר כן, ולדידיה בין אם האלמנה והיתום צעקו בין לא צעקו, המענה מתחייב מיתה, ולא כדכתב הגאון משך חכמה ז"ל שאם לא צעקו רק עונש בעלמא חייב המענה אבל לא מיתה בידי שמים, שהרי רבינו יונה ז"ל בשערי תשובה שם (ש"ג אות ק"ט) כה כתב: "המענה אלמנה ויתום, שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון, אם ענה תענה אותו וגו' וחרה אפי, ואמרו רבותינו ז"ל אחד הצועק ואחד שאינו צועק, ורצונם לומר כי נענש מענה יתום ואלמנה אחת דתו אם צעוק יצעק המתענה תחת ידו ואם החריש יחריש, אבל ממהרים ליפרע ממנו כאשר יצעק היתום אל השי"ת", ומפורש שגם כשלא יצעק היתום והאלמנה יענש המענה במיתה בידי שמים, ודוק היטב. [ועיין בספר תוספות השלם על התורה שמות שם (דצ"א ע"ב ואילך) בענין זה אם כשאינו צועק גם כן נענש בעונש דחרה אפי והרגתי וכו' ע"ש].

אבל לכאורה תירוצו השני של הגאון רבי מאיר שמחה זצ"ל שהטעם שלא מנו בסנהדרין את המענה אלמנה ויתום שחייב מיתה בידי שמים, כיון שגם האלמנה והיתום כשצועקים הם עצמם נענשים כדאמרו להדיא בבא קמא (צ"ג א') ועיין שם ברש"י ז"ל, ולא דמי לאוכל טבל לזר שאכל תרומה, תירוצו זה יתרץ את שיטת רבינו יונה ז"ל דוק ועיין. [וגם תירוצו הרמב"ן ז"ל בספר המצוות שלו דתנא ושייר יתרץ שיטת רבינו יונה ז"ל וכנ"ל].

ובה"א שהביא המשך חכמה מבבא קמא שנפרעים גם מהצועק - יש לעיין בתוספות שם (ד"ה אחד), ובשיטתו המחודשת של הראב"ד ז"ל בחידושו שם, ומובא גם בשיטה מקובצת שם, ובדברי הרב המאירי ז"ל, ובתוספות השלם על התורה שמות שם, ויש להתיישב עוד בענין זה. **ואחתום** דברינו בפרפראות לחכמה, שהנה תראה שהפסוק "כל אלמנה ויתום לא תענון", עולה בגימטריא "המענה אלמנה ויתום חייב במיתה" ודוק. [נמצינו לשון חייב במיתה כההיא דבבא קמא (מ"ד ב') ועוד].

מערכות

רבי ישעיה ברלין

ובספר ח"ד (דף צ') העיר על הגאון רבי ישעיה ברלין ז"ל וכתב: "ולא זכר שר דברי תוספות רי"ד מהדורא תליתאה למסכת פסחים שם (ק"ו א' דכ"ג ע"ב) שכה כתב: "מצאתי כתוב לאחד מן הפרשנים, והרי מושבע מהר סיני הוא דכתיב זכור את יום השבת, זוכרהו על היין, ואין לי אלא בכניסתו ביציאתו מנין תלמוד לומר את יום, וזו הגירסא מצאתי כתובה גם בשאלות דרב אחאי (פרשת והיה כי תבוא), אבל בגמרות אינה כתובה גירסא זו, אלא בהלכות גדולות ולא בפסקות של רבינו יצחק מפאס זצוק"ל אלא כך כתובה בספרים זוכרהו על היין אין לי אלא ביום בלילה מנין כו".

ותימה מה שייך להעיר כזאת "ולא זכר שר", והרי תוספות רי"ד על פסחים נדפסו לראשונה בלבוב שנת תרכ"ט, ששים וחמש) שנים אחר שנדפסו הגהות מסורת הש"ס, ושבעים) שנה אחר פטירת הגאון רבי ישעיה ברלין ז"ל, דנח נפשיה בח' אייר תקנ"ט, וכבר לימדונו להועיל כל רבותינו דכל כי האי אין בזה שום הערה והשגה, וכלשון הגאון חיד"א ז"ל בשו"ת יוסף אומץ (סימן פ"א): "בודאי אין להקשות על שום רב כי אם מספר שנדפס בזמנו והיה עמו וקרא בו", ובחיבורי מנוחת שלום ח"ה (סימן א') הבאתי בס"ד עשרות עשרות מרבותינו ע"ה שהזהירונו בזה עיין שם באריכות מפי סופרים וספרים. [ועיין בחיבורי הנכחי ערך מהר"ם מינץ, וסוף ערך תקנות טוליטולה ודוק].

הגאון רבינו ישעיה ברלין זצ"ל מרא דכל תלמודא זכה ועיטר התלמוד בבלי בהגהותיו "מסורת הש"ס", המאירות עינים ומשמחות לב כל מעיין, כנודע וכמפורסם.

ואלו דברי הגאון רנ"נ רבינוביץ ז"ל בעל דקדוקי סופרים, במאמרו היקר על הדפסת התלמוד (דף קכ"ז): "דפוס דהירנפורט [עיר קטנה סמוכה לברעסלא] נדפס כל התלמוד משנת תק"ס עד תקס"ד, נדפס על פי דפוס פרנקפורט דמיין, ונתוספו עליו הגהות ותיקונים ותוספות ומראה מקומות רבים, מהגאון רבי ישעיה ברלין אבד"ק ברעסלא, והוא איזן וחקיקר ועשה אזנים לתלמוד בציוניו והאיר עיני ישראל בהגהותיו ובכל העולם כולו הכירו כרגע צאתו לאור את יקר ערכו ומעלתו עד שלא נדפס מאותו הדפוס ואילך תלמוד בלי הגהות הגאון רבי ישעיה ברלין ז"ל עיין שם.

נזיר (ג' סע"ב): "רבי שמעון נמי הכתיב מיין ושכר יזיר, ההוא מיבעי ליה לאסור יין מצוה כיון הרשות, מאי היא קדושתא ואבדלתא הרי מושבע ועמד עליו מהר סיני". ובפירוש המפרש המיוחס לרש"י שם כתוב: "והרי מושבע ועומד עליו מהר סיני הוא, דכתיב זכור את יום השבת לקדשו וזכרהו על היין אין לי אלא בכניסתו ביציאתו מנין תלמוד לומר כו' (פסחים דף ק"ו) עכ"ל.

והגאון רבי ישעיה ברלין ז"ל בהגהות מסורת הש"ס שם כתב: "בפסחים ליתא, וגם בשאר דוכתי לא נמצא, ועיין במגיד משנה הלכות שבת (ר"פ כ"ט) ובמגדל עוז שם עכ"ל.

כמו שמורה יושר וריהוט הלשון והוא מפורש בדברי הרי"ד בספרו המכריע (סימן ע"א דף תמ"ט) וכדכתב שם הרב המהדיר.

ודע שיש טעות הדפוס באות אחת בדברי התוספות רי"ד שבמקום "אלא" בהלכות גדולות, צריך לומר "ולא" בהלכות גדולות,

כהן גדול

בענין אין כהן גדול יוצא מירושלים

דמילתא כיון שגם כהן הדיוט יכול להקריבה בעבור הכהן גדול ודוק.

וביוצא בזה תראה שם בהלכות כלי המקדש (פ"ה הט"ז): "אין הכהן עובד תחילה, וכן כהן גדול אינו עובד תחילה עד שיביא עשירית האיפה משלו ועובד בידו, שנאמר זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו. כהן שלא עבד עדיין מימיו שמנוהו כהן גדול הרי זה מביא עשירית האיפה, ועובדה בידו בתחילה) כשאר חינוך כל כהן הדיוט, ואחר כך מקריב עשירית האיפה שנייה שהיא חינוך כהן גדול, ואחר כך מקריב עשירית האיפה שלישית שהיא חביתין כהן גדול שמקריב בכל יום כמו שיתבאר ומעשה שלשתן שוה הוא", הרי דגם כאן מדגיש הרמב"ם ז"ל שמנחת חינוך דכהן הדיוט עובדה בידו דייקא, ולא כתב כן גבי מנחת חביתין דכהן גדול, כיון שיכול הוא להקריבה על ידי כהן הדיוט וכמתבאר במשנה דיומא לעיל ודוק.

וגם המעיין היטב בדברי הרמב"ם בהלכות תמידין ומוספין (פ"ו ה"ה) יראה שלא כתב שכהן גדול הוא הוא שמקריב החביתין ע"ש.

כתב הרמב"ם ז"ל בהלכות מקדש (פ"ה ה"ז): "ובית יהיה לו [לכהן גדול] מוכן במקדש והוא הנקרא לשכת כהן גדול, ותפארתו וכבודו שיהיה יושב במקדש כל היום, ולא יצא אלא לביתו בלבד בלילה או

יומא (כ"ה א'): "הפייס השני מי שוחט, מי זורק, מי מדשן מזבח הפנימי, ומי מדשן את המנורה, ומי מעלה אברים לכבש, הראש והרגל ושתי הידים העוקץ והרגל והחזה והגרה ושתי הדפנות והקרבים והסלת והחביתין והיין שלשה עשר כהנים זכו בו".

ומפורש שהיה פייס איזה כהן יקריב החביתין, וכן כתב להדיא רבינו המאירי ז"ל יומא (ל"ג א'): "מפייסין להעלאת האיברים מן הכבש למזבח, והזוכה מעלה האיברים ומקטירן, ואחר כך מעלה את מנתת התמיד, ואחריה מקטיר חביתין של כהן גדול, ואחריה מנסך את היין, ואם היה שבת מקטירין אחר כך המוספין, ומי שזכה באחד מן העבודות של תמיד", הרי שהקרכת מנחת חביתין כהן הדיוט היה מקריבה ודוק.

וכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות מעשה הקרבנות (פ"ב ה"ד): "תשע מנחות היחיד וכולן קריבין למזבח, ואלו הן מנחת חוטא וכו' ומנחת סוטה וכו', והמנחה שמקריב כל כהן תחילה כשיכנס לעבודה שמקריב אותה בידו והיא הנקראת מנחת חינוך. והמנחה שמקריב כהן גדול בכל יום והיא הנקראת חביתין".

ודוק היטב בלשונו הטהורה שגבי מנחת חינוך דכהן הדיוט הדגיש שהכהן מקריב אותה בידי, אבל גבי מנחת חביתין דכהן גדול לא הזכיר פרט זה שהוא מקריבה בידי, וטעמא

שעם שכהן גדול צריך להביא בכל יום מנחת חביתין היינו שמביא משלו, מכל מקום לא היה הוא עצמו חייב להקטיר בידיו מנחה זו, ומפורש במשנה יומא הנ"ל שבכל יום מפייסים מי יקטיר מנחת חביתין וכן"ל, ולפי זה לא מסתברא מילתא שאם כהן הדיוט יקריב עבור הכהן גדול מנחת חביתין דיליה, יצטרך מפני זה הכהן הגדול עצמו ללון בירושלים, וצ"ב.

שוב ראיתי בספר מנחת חינוך (מצוה קל"ו אות ז) שכתב בעצמו: "הנה החביתין היתה עבודתן כשרה בכל הכהנים, עיין יומא (כ"ה א') ורמב"ם הלכות תמידין ומוספין (פ"ד ה"ו), רק היה מנחתו של כהן גדול שהיה צריך להביא משלו, והיתה עבודתם כשרה בכל כהן. ועיין סוכה (מ"ז א') ובתוספות שם (ד"ה לינה) דמי שמביא קרבן אפילו עצים היה טעון לינה בירושלים ולא היה יוצא עד למחר, וכן הוא ברמב"ם הלכות ביכורים (פ"ג הי"ד) ובכסף משנה שם (הלכה י"ב), ואם כן כיון דכהן גדול היה מקריב מנחה בכל יום היה טעון לינה בירושלים, על כן היה צריך הכהן גדול לדור בירושלים כי היה צריך לינה. וכן הוא ברמב"ם הלכות כלי המקדש (פ"ה ה"ז) שכתב ויהיה ביתו בירושלים ואינו זו משם, והכסף משנה שם לא הראה מקום מוצא הדין ומה טעם יש בו, אך באמת הטעם דהיה טעון לינה בירושלים מפני הקרבן שמביא בכל יום, וזה אמת ברור, ושמעתי זה מתלמידי יחיה, וכתבתי כן על הגליון הרמב"ם שלי" עכ"ל.

ועם שאני כדאי בעניותי לא ירדתי לסוף דעתו העמוקה והאדירה, אחר שהוא ז"ל עצמו כתב שעבודת החביתין כשרה בכל הכהנים, ומנחת כהן גדול רק צריכה שתבוא משלו, מכל מקום עבודת החביתין כשרה בכל כהן, דהיינו שהכהן הדיוט יכול היה להקריב עבור הכהן

שעה או שתיים ביום ויהיה ביתו בירושלים, ואינו זו משם לעולם", ומקורו עלום מאיתנו "ובטח מצא זה הרמב"ם באיזה מקום" כלשון הגאון רבי מאיר שמחה ז"ל במשך חכמה ויקרא (ח' ל"ג) ועיין שם מה שכתב בזה, ועיין לגרונ'ו לייטר ז"ל בשו"ת ציון לנפש חיה (סימן קי"ג) שהביא מקורות לדברי הרמב"ם ע"ש.

ובהגהות הגאון בעל מנחת חינוך על הרמב"ם שם כה כתב: "ויהיה ביתו בירושלים, דבר זה אינו מעכב כנראה מדברי הרמב"ם ודין זה מדינא כך נראה אך לא ידעתי מוצא הדין מהתלמוד, גם הכסף משנה לא הראה מקומו, ונראה דידוע שכל הקרבנות גם עצים צריך לינה בירושלים, ואם כן כל כהן גדול היה בכל יום מקריב מנחת חביתין (עיין הלכות תמידין פ"ג ה"ח) ואם כן צריך היה הכהן גדול ללון בירושלים עיין ראש השנה (ה' א') על כן צריך היה לדור בירושלים, כך שמעתי מתלמידי החר"פ רבי משה חיים ג"ב ודפח"ח".

ובזאת ממש כתב גם בספרו מנחת חינוך (מצוה קע"א אות ח'): "הרמב"ם כתב דכהן גדול צריך שיהא ביתו בירושלים ואינו זו משם לעולם, והכסף משנה לא הראה מוצאו. וכתבתי על הגליון בשם תלמידי החר"פ דמבואר בתוספות חגיגה (י"ז ב' ד"ה דכתיב) וראש השנה (ה' א' ד"ה מה) וסוכה (מ"ז ע"א ד"ה לינה) בשם הירושלמי ביכורים (פ"ב ה"ג) דכל המביא קרבן אפילו עצים ולבונה טעון לינה בירושלים, ועיין ברמב"ם הלכות ביכורים (פ"ג הי"ד), ואם כן כהן גדול היה מקריב בכל יום מנחת חביתין בבוקר ובערב, אם כן לא היה יכול לצאת מירושלים ולדור חוץ לירושלים, ודפח"ח".

ועם שאני כדאי כלל וכלל בעניותי אני מבין דברות קדשו ז"ל, שהרי כבר הבאתי לעיל

הרמב"ם בהלכות כלי מקדש (פ"ה ה"ז) כתב דכהן גדול מקריב מנחת חביתין בכל יום, אם כן איך היה כהן גדול מסתפר מערב שבת לערב שבת, הא אפילו על ידי אחר אסור, וידעתי שיש ליישב בכמה אנפין ומכל מקום כתבתיו יען כי הערה נאותה" עכ"ל.

ולחמבואר לעיל לכאורה קושיא מעיקרא ליתא, דאכן לא היה הכהן גדול עצמו חייב להקריב בידי מנחת חביתין בכל יום וא"ש, ועיין בה וכתבתי למזכרת.

גדול מנחת החביתין, אם כן נדחית ראיית תלמידו ז"ל וכן"ל וצ"ע.

וראיתי בשו"ת מהרש"ם ח"ד (סימן צ"ה ד"ה ומה) שכתב: "ואני הקשיתי לשיטת הט"ז דאסור לגלח גם על ידי אחר, אם כן לפי מה שכתבו התוספות פסחים (נ' א') מהירושלמי דביום הקרבת קרבן אסור לבעל הקרבן לעשות שום מלאכה, ובעירובין (מ"א ב') מוכח דגם בלילה אסור דהוי יום טוב וכו' וכו', ועיין משנה למלך דהוי מדאורייתא, והנה כתב

כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים

הכהנים, ולמה נצרכת, אחר שכבר עבודת הדם של הקרבן כפרה על הבעלים.

ומריש אמינא בס"ד להסביר עם דברות החסיד רבינו יונה ז"ל בספרו שערי תשובה (ש"ד אות ו'): "אמרו רז"ל עולה מכפרת על מי שעבר על מצות עשה אחרי התשובה, כי אמנם נתכפר עונו בתשובה, אך העולה תוסיף על כפרתו, ויוסיף להתרצות בה את השי"ת".

ומבואר שאף על פי דקיימא לן ביומא (פ"א א') שהמבטל מצות עשה, ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו, עם כל זה יש לו להביא קרבן עולה שתכפר לו על ביטול מצות עשה, עיין יומא (ל"ו ב'), ולכאורה קשה עולה למה לי, והא כבר כיפרה התשובה, ועל זה אמר רבינו יונה ז"ל, דאין הכי נמי "מכל מקום העולה תוסיף על כפרתו, ויוסיף להתרצות בה את השי"ת", ומינה נמי יש לימר דאף דעבודת הדם של הקרבן מכפרת על החוטא ונמחל עונו לגמרי, מכל מקום אכילת הכהנים תוסיף ריצוי ודוק.

ויובנו הדברים היטב עם דברות קדשו הנוראים של החסיד רבינו יונה ז"ל שם בספר

יומא (ה' ב'): "וסמך ונרצה וכי סמיכה מכפרת, והלא אין כפרה אלא בדם), שנאמר כי הדם הוא בנפש יכפר וכו', לתנופה לכפר, וכי תנופה מכפרת, והלא אין כפרה אלא בדם, שנאמר כי הדם הוא בנפש יכפר וכו'", ועיין רש"י שם, ובמדרש הגדול (ר"פ תצוה דף תר"ז): "הדם שזורקין לכפר על נפשותם כי הדם הוא בנפש יכפר".

ובן הוא עוד בהרבה מקומות בתלמוד דכפרה בדם תליא, ולדוגמא עיין עוד ביומא שם (ס"א א', ע"א א'), ופסחים (ס"ה א'), וזבחים (כ"ו ב', ופ"ט ב' ורש"י), ומנחות (מ"ד ב', וצ"ב ב'), וקרייתות (ח' ב' במשנה, וכ"ב א'), ועיין בדברי הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות מעילה (פ"ו הי"א), והלכות תמידין ומוספין (פ"ט הי"ה), והלכות פסולי המוקדשין (פ"ג הי"ג), והלכות עבודת יום הכפורים (פ"ה הי"ג) והלכות שגגות (פ"א הי"ט), ועוד הרבה.

ובס"ד נתעוררתי להבין לפי זה מהו שאמרו בפסחים (נ"ט ב') כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, ולכאורה מה כפרה יש באכילת

הכהנים הבשר", וכזאת מצאתי שכתב רבינו המאירי ז"ל יומא (ט"א): "אכילת הכהנים אף היא גומרת) הכפרה, כדכתיב ואכלו אותם אשר כופר בהם מלמד שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים".

והנה אני כתבתי שעבודת הדם כיפרה לגמרי, ואכילת הכהנים אינה אלא רק לתוספת ריצוי וכנ"ל, אבל מדברי קדשם ז"ל מתבאר לכאורה דאינו כן, אלא אין חטא החוטא מתכפר לו אלא בד בבד ויחד בעבודת הדם עם אכילת הכהנים, וכל שלא היו שני הדברים הללו לא הוי אלא כחצי כפרה, ואם מת הבעל אחר עבודה הדם, ולפני אכילת הכהן, לא הויה ליה כפרה שלמה וגמורה, כי לדרכי כבר נשלמה כל פעולת הכפרה בעבודת הדם, ואכילת הכהן אינה אלא לשופרא דמילתא לתוספת ריצוי כנ"ל, ודומיא דסמיכה והקטרה שאמרו ביומא שם, ועיין ברש"י שם, ורש"י סוכה (ל"ח א') ועוד.

שוב התבוננתי שיש לכוין בדברי קדשם של רבינו חננאל ורבינו המאירי ז"ל, את דברי שלי, ומה שהם כתבו שלא נשלמה ונגמרה הכפרה, אין רצונם לומר דהוי כחצי כפרה ורק באכילת הכהנים נגמרת הכפרה, כפי שחשבתי לעיל, אלא גם הם סוברים דהכפרה ממש נשלמה ונפעלה בעבודת הדם גרידא, ואכילת הכהנים מוסיפה ריצוי, ולזה נתכוונו באומרים "לא נשלמה ולא נגמרה", והיינו כדכתיבנא דוק ועיין.

ואחר כך מצאתי לרבותינו בעלי התוספות ז"ל זבחים (ו' א' ד"ה והלא) שכתבו: "והלא אין כפרה אלא בדם, בפסחים (נ"ט ב') אמרינן כל כמה דלא אכלי כהנים בשר לא מצי מכפר, דכתיב ואכלו אותם אשר כופר בהם, מלמד שהכהנים אוכלין בשר ובעלים מתכפרים, אבל

שערי תשובה (ש"א אות מ"ב) שכה כתב: "ועוד יתפלל בעל התשובה אל ה' למחות כעב פשעיו וכענן חטאתיו, ושיחפוץ בו וירצהו ויעתר לו כאשר אם לא חטא, כענין שכתוב בדברי אליהוא על בעל התשובה אחרי היסורים (איוב ל"ג כ"ו) יעתר אל אלוה וירצהו, כי יתכן להיות העון נסלח, ונפדה מן היסורים ומכל גזרה, ואין לה' חפץ בו, ומנחה לא ירצה מידו, ותאות הצדיקים מן ההצלחות להפק רצון מה' ושיחפוץ בהם וכו', ואמרו רז"ל אין לנו אלא הארת פניך, והוא ענין הרצון" עכ"ל, ועיין זבחים (ו' ב'), והארכתי בזה מפי סופרים וספרים בחיבורי שובי השולמית ח"ו (סימן ג') עש"ב, ועיין גם בחיבורי מנוחת שלום ח"ט (סימן ע"א) ובחיבורי גדולה תשובה (סימן ד' וסימן י"ג) ע"ש.

ומבואר באר היטב שיש מציאות שאדם ישוב בתשובה שלמה, ותתקבל תשובתו והעון נסלח לו, וגם נפדה מן היסורים ומכל גזרה, ועם כל זה אין לה' חפץ בו, ומנחה לא ירצה מידו רח"ל, כי יש תשובה וסליחה, ויש ריצוי ואהבה, ויש תשובה שתפעל סליחה גמורה, אבל עם כל זה עדיין לא זכה להיות אהוב ורצוי לשי"ת כנ"ל. [וק"ק שהיה לו לרבנו יונה בשער ד' הנ"ל כך להסביר מדוע צריכים קרבן עולה למי שביטל מצוה עשה וחזר בתשובה, ועיין].

ואם כן היינו גם כאן, שיש לומר דאכן עבודת דם הקרבן פועלת מחילה, ונמחל העון לגמרי, אבל אכילת הכהנים היא תוספת כפרה, ותפעל שיהיה רצוי אהוב ונחמד לאלהיו, דוק ועיין.

ובהיותי בזה ראיתי לרבינו חננאל ז"ל פסחים (נ"ט א') שכתב: "ואוכלין הכהנים הבשר, ונשלמה) הכפרה לבעלים באכילת

האימורים שוין במעלתם לבשר החטאת, מה שאין כן בפר שנשרף בחוץ אין בשריפה שום כפרה, משום הכי כתיב בפר ירים ממנו, היינו הרמת המעלה, מה שאין כן בקרבן חטאת יחיד כתיב יוסר, ששניהם שוין בכפרתן" ודוק.

ועוד רשום אצלי שיש לעיין בענין בדברי הרמב"ן ז"ל יבמות (צ' א'), ובדברי הרשב"א יבמות (שם) ולגיטין (נ"ה א'), ובספר שפת אמת פסחים (נ"ט ב'), ובספר מקדש דוד קדשים (סימן יד אות ז') כתב: "ואפשר דבקרבתו ציבור ליכא דין דהכהנים אוכלין ובעלים מתכפרים, ודוחק" עכ"ל, ורשמתי כל הנ"ל למזכרת, ואי"ה נחזור לעיין בדברים.

מכל מקום עיקר כפרה אינה אלא בדם" עכ"ל, ויש לפרש דברי קדשם כאשר נתבאר לעיל ודוק.

עוד מצאתי לגאון הנצי"ב ז"ל בספרו העמק דבר ויקרא (ד' ח') שכתב: "ירים ממנו. וכן כתיב בחטאת הקהל, מה שאין כן בחטאת יחיד כתיב ואת כל חלב יסיר. היינו דכשם שהאמורים מכפרין בהקטרה, כך אכילת כהנים הבשר מכפרים, כהנים אוכלין ובעלים מתכפרים, ואף על גב דעיקר הכפרה תלויה בדם, מכל מקום באו הקטרה, ואכילת כהנים, גם כן לכפרה על החטא, שגרם לו לבוא לשגגת דבר חמור שחייב כרת, נמצא שבזה

בוחלת

אלא שאיני מבין פשר המילות "כדי שדומות נאים", והרבה טרחתי להבין הדברים, וברי לי שיש כאן טעות הדפוס ואיני יודע מה, ובדקתי בפירוש המיוחס לרש"י שם הנדפס בתלמוד דפוס שוניצנו שנת רמ"ד, וכן ונציה שנת רפ"א, וגם שם כתוב כמו בפירוש שלפנינו, וכעת לא ראיתי מי שדיבר בזה, או הגיה הדברים, וגם במפרשים והמגיהים דדפוס ווילנא, וגם במהדורת "עוז והדר" הניחו חלק, והוא פלא בעיני.

ובן מדברי הרב בעל דקדוקי סופרים ז"ל מועד קטן שם משמע לי שכך היתה גירסתו בפירוש רש"י כתב יד, שהרי לא הביא שום שינוי נוסח כמו שעשה שם (סוף אות ב') עיין ותבין.

ואחר שנים מצאתי בב"ח או"ח (סימן תקמ"ו) שכתב: "פירוש כוחלת. נותנת כחול בין עיניה, כדי שיהיו נאות", והם העתקת דברות רש"י הנ"ל כמו שיראה המעיין בב"ח שם,

מועד קטן (ט' ב'): "תנו רבנן אלו הן תכשיטי נשים, כוחלת, ופוקסת, ומעבירה שרק על פניה".

ופירש המיוחס לרש"י: "כוחלת, נותנת כחול בין עיניה, כדי שדומות נאים: פוקסת, מחלקת שערה לכאן ולכאן: ומעברת סרק על פניה, סם אחד, כדי שתראה אדומה", ועיין עוד בענין כוחלת בשבת (צ"ד ב', וצ"ה א'), וכתובות (ד' ב'), ונזיר (מ"ה ב') ועוד.

והנה מה שפירש המיוחס לרש"י: "כוחלת, נותנת כחול בין עיניה, כדי שדומות נאים", ראיתי שכן הוא אות באות בספר פירוש רבינו גרשום מאור הגולה למועד קטן שם הנדפס בספר קובץ ראשונים על מסכת מועד קטן, ירושלים תשכ"ו, (דף מ"ו), וכבר כתבו במבוא לספר שם שפירוש רגמ"ה הוא המקור העיקרי לפירוש רש"י על מועד קטן הנדפס על הדף ע"ש.

ומו"ז הגאון ז"ל בכף החיים שם (אות כ"ב) העתיק דברי רש"י במקורן, והענין צ"ע.

וברור אצלי שרבינו הב"ח מדעתו הרחבה הגיה כן, אחר שדברים ככתבם אינן מובנים, ובספר ערוך השלחן שם (אות ז') העתיק דברי הב"ח,

כופר

וכתב הרא"ש, תמיהני מדוע לא הביא הרי"ף הבריייתא זו ואפשר וכו', [עיי' שם מה שכתב להסביר] וכו', אמנם מה שלא הביא רי"ף הבריייתא לפי שמדברת במיתה ולענין תשלומי כופר. וגם הרמב"ם לא הזכיר אלא בהאי גוונא. וכבר ידוע שהרי"ף לא הביא בפסקיו דין כופר, שאינו אלא במועד, וליכא מועד בבבל. ואף שנוכל ממנו להוציא דין זה לענין נזיקין. לא חש הרי"ף להביא, מאחר שלעיקר הדין שנישנית בבריייתא ליתא נפקותא עכשיו מאחר שאינו מועד בבבל. אם כן גם כן בניזקין ליכא נפקותא כל כך דדבר שאינו מצוי הוא, עד כאן דברות מהרש"ל ז"ל, עיי' שם שהאריך בזה.

בבא קמא (ל"ג א'): "תנו רבנן פועלים שבאו לתבוע שכרן מבעל הבית, ונגחן שורו של בעל הבית, ונשכן כלבו של בעל הבית ומת, פטור. אחרים אומרים רשאין פועלין לתבוע שכרן מבעל הבית. היכי דמי אי דשכיח במתא, מאי טעמא דאחרים, אי דשכיח בבית, מאי טעמא דתנא קמא, לא צריכא בגברא דשכיח ולא שכיח, וקרי אבבא ואמר להו אין, מר סבר אין עול תא משמע, ומר סבר אין קום אדוכתך משמע", והובאה הבריייתא להלכה בספר בעל הלכות גדולות בבא קמא שם (סימן מ"ג), ובדברי הרב המאירי שם, ובפסקי הרא"ש שם (סימן י"ב), ועיי' בספר אור זרוע בבא קמא (סימן רכ"ה) ודוק.

והנה עצם יסוד דברי מהרש"ל ז"ל שדבר שאינו מצוי אין מנהג הרי"ף להביאו - נכון הוא וכבר כתב כן הרמב"ם ז"ל בספר המלחמות ברכות (ראש פרק ח'), ופסחים (פ"ג מ"ה א' די"ד ע"א), והרשב"א ז"ל בחידושו חולין (ס"ט א' ד"ה אלא), והר"ן ז"ל בביאורו להלכות הרי"ף ראש השנה (פ"ג ד"ז ע"א ד"ה גרסינן), ועבודה זרה (פ"ב ד"ה ומכאן היה נראה), והרב המגיד משנה ז"ל הלכות שבת (פט"ז הי"א), והלכות עירובין (פ"א ה"ח), והלכות מאכלות אסורות (פ"ה סה"ח), והלכות נזקי ממון (פ"ב ה"ה), ומגדל עוז הלכות שחיטה (פ"ג ה"ב), ורבינו ירוחם ז"ל בספר אדם (נתיב חמישי חלק ראשון דט"ל ע"ב), ושו"ת תשב"ץ ח"ב (סימן רע"ב ד"מ ע"ג), ועיי' בזה באורך לגאון מהרש"א

וכתב רבינו הגדול מהרש"ל ז"ל בספר ים של שלמה בבא קמא (פ"ג סכ"ה): "תנו רבנן פועלים שנכנסו לתבוע שכרן מבעל הבית, ונגחן שורו של בעל הבית, או שנשכן כלבו של בעל הבית ומת, פטור. ואחרים מחייבים.

ומסיק תלמודא, אי שכיח במתא, שרגיל לצאת לשוק, כולי עלמא לא פליגי דפטור, דשלא ברשותו נכנסו, שהיו להם להמתין עד שימצאוהו בשוק. ואי לא שכיח, לכולי עלמא חייב, ולא פליגי אלא בשכיח קצת, ולא שכיח כולי האי. וקרי אבבא לבעל בית, והשיב לו אין, תנא קמא סבר לשון אין קום אדוכתא עד שאדבר עמך משמע. ואחרים סברי אין קום ועול משמע. והלכה כתנא קמא, וכן פסקו הרמב"ם, והרא"ש (סימן י"ב) ע"ש.

אמרין מידי דהוה אקרון, קרן לאו כיון דעבד זימנא תרי ותלתא אורחא הוא ומשלמה אכופר, הכא נמי לא שנא, או דילמא קרן כוונתה להזיק הא אין כוונתה להזיק, ואסיקנא דאיכא כופר ברגל שמע מינה".

ג. הרי"ף ז"ל בבא קמא (ד"ט ע"א) כתב: "שור שנגח את האדם ומת מועד משלם את הכופר ותם אינו משלם את הכופר, וזה וזה חייב מיתה, וכן בכן וכן בבית" וכו'.

ד. הרי"ף ז"ל בבא קמא (דכ"א ע"א) כתב: "היה אביו או בנו בתוכו משלם את הכופר, ואם הכנים ברשות בעל חצר חייב, רבי אומר בכולן עד שיקבל עליו בעל הבית לשמור וכו', היה אביו או בנו בתוכו משלם את הכופר, אמאי הא תם הוא, ותם אינו משלם את הכופר, אמר רב במועד ליפול על בני אדם בבורות, אי הכי בר קטלא הוא, דחזא ירקא ונפל".

ה. הרי"ף ז"ל מסכת מכות (ד"א ע"א): "תנו רבנן ארבעה דברים נאמרו בעדים זוממין, אין נעשין בן גרושה ובן חלוצה, ואין גולין לערי מקלט, ואין משלמין את הכופר, ואין נמכרין בעבד עברי, משום רבי עקיבא אמרו אף אין משלמין את הכופר על פי עצמן, מאי טעמא דרבי עקיבא, סבר קנס הוא, וקנס אינו משלם על פי עצמו". ועיין.

אלפנדרי ז"ל בשו"ת הסבא קדישא ח"ג (חור"מ סימן ל"ד דער"ה סע"ב), ונתבאר בכללי הרי"ף ז"ל דילן בס"ד. [ובשו"ת שמן רוקח ח"ג (או"ח סימן ל"ג אות ד') כתב: "הר"ן כתב שהרי"ף ז"ל השמיט דין זה כיון שאינו מצוי בימינו ע"ש, ואף שעל צד הדוחק) אפשר לתרץ כן דברי הרי"ף ז"ל, והיינו משום שאין דרכו להביא רק דברים הנוהגים, אבל על הרמב"ם ז"ל לא יועיל תירוצו שהרי הוא קרא לספרו "משנה תורה" שכלל בקצרה כל הדינים המפורשים בתלמוד [ואף שאינם מצויים], ועיין בחיבורי מנוחת שלום חיי"ב (סימן מ"ו) ודוק].

אלא שבעניותי יש לי לעיין, שהרי מצינו לכאורה שהרי"ף ז"ל בהלכותיו בבא קמא שם בכמה מקומות אכן כן מביא ופוסק דיני כופר, ואכתוב אשר ראיתי בס"ד.

א. הרי"ף ז"ל בבא קמא (ד"י ע"ב) כתב: "תניא הנכנס לחצר בעל הבית שלא ברשות ונגחו שורו של בעל הבית ומת, השור בסקילה והבעלים פטורין מן הכופר, בעלים פטורין מן הכופר מאי טעמא דאמר ליה מאי בעית ברשותן, שורו נמי לימא ליה מאי בעית ברשותן, לענין קטלא לא אמרינן".

ב. הרי"ף ז"ל בבא קמא (ד"א ע"א) כתב: "איבעיא להו רגל שדרסה על גבי תינוק בחצר הניזק מהו שתשלם את הכופר, מי

כיבוד אב ואם

הלכה, והא למה לי, והרי ידוע דכאשר מרן ז"ל כתב בשלחנו הטהור יש אומרים ויש אומרים - הלכה כיש אומרים בתרא, כאשר באנו בארוכה מפי ספרים וסופרים בחיבורי יד סופר ח"ב (סימן ה' הערה א'), ובחיבורי ברכת יעקב (סימן ט' דף קל"ז), ושם בקונטרס

כתב מרן ז"ל בשלחן ערוך או"ח (סימן ס' סעיף ד'): "יש אומרים שאין מצוות צריכות כוונה, ויש אומרים שצריכות כוונה לצאת בעשיית אותה מצוה, וכן הלכה".

והא דהוזקק מרן ז"ל להכריע ולקבוע "וכן

השי"ת", ובמשנה ברורה (סימן ס' אות ז') כתב: "יש שתי כוונות למצוה, אחת כוונת הלב למצוה עצמה, והשניה כוונה לצאת בה, דהיינו שיכוין לקיים בזה כאשר צוה ה', וכמו שכתב הב"ח (סימן ח') ע"ש", ובמשנה ברורה (סימן ח' אות י"ט) כתב: "יכוין וכו' שעושה המצוה לשם השי"ת שציוה לעשותה" ע"ש, ולקמיה הבאתי דברי הגאון אדמו"ר מהרצ"א מדינוב ז"ל בהקדמת ספרו דרך פיקודין שכתב: "ענין הכוונה הוא שצריך לכוין הנני מכוין בעשיית זאת לצאת ידי חובת מצוה פלונית כאשר צונו ה' אלקינו, זהו עיקר הכוונה המחוייבת אשר בלעדה לא תתכן המצוה" ע"ש.

ובבר נפתח דבר זה לרבותינו הראשונים כמלאכים ז"ל, וכדכתב זאת הרשב"א ז"ל בתשובותיו ח"א (סימן דש"ם), ובחידושו לברכות (י"ג ב'), וכן כתב הרב המאירי ז"ל בהקדמת חיבורו בית הבחירה (דף י"א) ע"ש, ועיין בליקוטי רי"צ גיאת לברכות (דף י"ג), ובספר האשכול הלכות קריאת שמע (סימן ו' דף י'), ולרא"ה מלניל ז"ל בספר ארחות חיים (הלכות תפילה סימן ל'), ולרשב"ץ ז"ל בחידושו לברכות (י"ג ב') ע"ש, ועיין מה שכתבו בזה הגאון רבי יצחק אברבנאל ז"ל בביאורו לספר הושע (י"ד י'), ומרנא ורבנא מופת הדור והדרו זצ"ל בספר חזון איש או"ח (סימן כ"ט אות י"א), ונתבאר בארוכה במקומו בס"ד, ועיין בחיבורי יחי יוסף (סימן ז' אות ב'), ובחיבורי יגדיל תורה ח"א (ס"ס נ"ח), ובחיבורי דרופתקי דאורייתא ח"ג (סימן י"ט דף ע'), ובשאר חיבורי ואכמ"ל.

ומפורסמת שיטת רבינו הב"ח ז"ל שבאותן שלש מצוות שכתבה התורה טעם המצוה, יש גם לכוין טעם המצוה, וכלשונו בב"ח (סימן תרכ"ה): "בסכת תשבו וגו' תלה הכותב וכו'. איכא למידק בדברי רבינו הטור

המילואים, ועיין בזה יד מלאכי כללי השלחן ערוך (אות י"ג), ואזן אהרן (מערכת י' אות ט"ו), ושדי חמד כללי הפוסקים (סימן י"ג), וארץ החיים בכללים בראש הספר (סימן כ"א), ושור"ת פני יצחק ח"ג (ס"ס ד' ד"ז ע"ג וע"ד), ועיין יד סופר (שם) ורב פעלים ח"ב (חומ"מ סימן ג'), ועיין גם בחיבורי נר יהודה (סימן ו' דף קכ"ד), ובחיבורי ברכי נפשי ח"א (סימן י"א דף נ"ד), וח"ב (סימן ו' דף מ'), ובחיבורי כנסת יעקב (קונטרס ד' אות ד' דף צ"ג), ובחיבורי יחי יוסף (פתחה לקונטרס א'), ובחיבורי שם בצלאל (דף י"ב), ובשאר חיבורי, ונתבאר הדברים היטב במקומו בס"ד.

ולחסיביר ולתרץ זאת כתבנו במקומו בס"ד דיש לומר דמין ז"ל בא לאפוקי מסברת האומרים דהא דהלכה כמאן דאמר מצוות צריכות כוונה מתורת ספק הוא ולא מתורת ודאי, עיין פרי מגדים שם, לכך קא משמע לן מרן ז"ל דלא היא, אלא מתורת ודאי ההלכה שמצוות צריכות כוונה, ועיין בדברי מרן ז"ל בבית יוסף או"ח (סימן תקפ"ט), ונתבאר הדברים היטב בחיבורי הגדול כת"י בענין מצוות צריכות כוונה ודוק.

ומבואר באר היטב שמרן ז"ל פסק דמצוות צריכות כוונה, ואם לא כיון לא יצא ידי חובה, ועיין כל פרטי ההלכה במשנה ברורה שם, וביאור הלכה שם, ובדברי מו"ז הגאון ז"ל בספר כף החיים שם.

והכוונה הנצרכת בעשיית המצוה, היא שיכוין שבא לקיים מצוות בוראו ית"ש שציוהו שיעשה מצוה זו, ומתכוין במעשה המצוה שעושה שיצא ידי חובת המצוה, וזו לשון הגאון ישועות יעקב (סימן ח' אות ח'): "אנן קיימא לן מצוות צריכות כוונה, דהיינו שיכוין בעת עשיית המצוה שעושה כן לקיים מצוות

ובביאור הגר"א ע"ש, וכן הוא במשנה ברורה (סימן תרכ"ה סוף אות א') ע"ש.

ועם שאני כדאי כלל וכלל, בענייני עצם הדבר שכל שכתבה התורה טעם הדבר כגון במצות ציצית שכתוב "ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם וגו'" למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי", יש לכיין גם את טעם המצוה שכתבה התורה - אין לזה מקור בתלמוד, אלא היא הבנת רבינו הב"ח ז"ל בדברי הטור ז"ל (סימן ח', וסימן תרכ"ה), ולענ"ד מרן ז"ל בבית יוסף שם חולק עליו בהבנת דברי הטור ז"ל, ושלא כיין הטור לזה מעולם לחדש דבר זה שכל שכתבה התורה טעם המצוה יש לכיין גם טעם זה ע"ש, ונתבאר היטב בחיבורי הגדול כת"י על מצוות צריכות כוונה, השי"ת יזכני להוציא לאורה בקרוב עם שאר חידו"ת אמן.

וראיתי לגאון אדמו"ר מהרצ"א מדינוב ז"ל בהקדמת ספרו דרך פיקודיך (הקדמה א' אות ד') שכתב: "ענין הכוונה הוא שצריך לכיין הנני מכיין בעשיית זאת לצאת ידי חובת מצוה פלונית כאשר צונו ה' אלקינו, וזה עיקר הכוונה המחוייבת אשר בלעדה לא תתכן המצוה.

והנה זה הוא ברוב המצוות שבתורה, שאין מבואר אצלה טעם בתורה, אבל במצוה שמבואר בה טעם אינו יוצא בכוונה הנ"ל בלבד, רק צריך גם לכיין לטעם, דהיינו הנני מכיין בעשיית זאת לצאת ידי חובת מצוה פלונית כאשר צונו ה' אלקינו מטעם פלוני ופלוני, ולזה תמצא בשלחן ערוך או"ח (סימן ח' סעיף ה') בציצית יכוין בהתעטפו שצונו הקב"ה להתעטף בו כדי שזכור כל מצותיו לעשותם, והיות טעם המצוה מפורש בתורה וראיתם אותו וזכרתם את כל וגו', וכן בתפילין ועיין בפרי מגדים או"ח (סימן ח' מש"ז אות ז') ובב"ח

ז"ל, שאין זה מדרכו בחיבורו זה לבאר הכונה לשום מקרא שבתורה, כי לא בא רק לפסוק הוראה או להורות מנהג, ופה האריך לבאר ולדרוש המקרא דבסכת תשבו.

ויראה לי לומר בזה שסובר דכיון דכתיב למען ידעו וגו', לא קיים המצוה כתיקונה, אם לא ידע כוונת מצות הסוכה כפי פשטה, ולכן ביאר לפי הפשט דעיקר הכוונה בשיבת הסוכה שיזכור יציאת מצרים.

וזה הטעם בעצמו לרבינו הטור ז"ל במה שכתב בהלכות ציצית (סימן ח') ויכוין בהתעטפו שצונו המקום וכו', וכן בהלכות תפילין (סימן כ"ה) כתב ויכוין בהנחתם שצונו המקום להניח כדי לזכור וכו', מה שלא עשה כן בשאר הלכות כי לא כתב שיכוין שום כוונה בעשיית המצוה, מפני כי המקיים המצוה כדינה יוצא בה אף על פי שלא היתה לו שום כוונה, אבל בציצית שכתוב בהן למען תזכרו וגו', וכן בתפילין כתוב למען תהיה תורת ה' בפין שפשוטו הוא שהתפילין הם אות וזכרון כדי שיהא תורת ה' שגור בפינו כי ביד חזקה הוציאך, יראה שלא קיים המצוה כתיקונה אם לא יכוין אותה הכוונה, ולכן כתב בהלכות אלו ויכוין וכו' וכן גבי סוכה שכתוב למען ידעו וגו' משמע ליה גם כן שצריך שיכוין בשעת ישיבת הסוכה הטעם המכוון במצוה", עד כאן דברי הב"ח ז"ל.

ועיין פרי מגדים (סימן תרכ"ה במשבצת זהב) שכונה זו אינה לעיכובא, ואם לא כיין כוונה זו של טעם המצוה, יצא ידי חובת המצוה, ע"ש, וכן רבינו הגדול ז"ל במשנה ברורה (סימן ח' אות י"ט) פסק כן להדיא שכוונה זו אינה אלא לכתחילה כדי לקיים המצוה בשלימותה, ושכן כתבו בפרי מגדים (סימן כ"ה) אשל אברהם אות ו'), ושכן משמע בעולת תמיד

ואם כן לפי זה צריך לכוין שעושה המצוה לשם מצות בוראו, ולמען ייטב לו ולמען יאריך ימים, ולפי דרשת חז"ל צריך לכוין שיאריך ימים בעולם שכולו טוב וארוך, עיין חולין (קמ"ב א'), להורות כי זה היא עיקר טובת אביו ואמו שהביאוהו לחיי עולם הזה להיותו עובד ה' יותר ממלאכי השרת, ועוד יתבאר להלן אי"ה עכ"ל.

ולענ"ד דבר זה חידוש גדול, כי כבר כתבתי דעצם הדבר שכל שכתבה התורה טעם הדבר כגון במצות ציצית שכתוב "ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם וגו'" למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי", יש לכוין גם את טעם המצוה שכתבה התורה - אין לזה מקור בתלמוד, אלא היא הבנת רבינו הב"ח ז"ל בדברי הטור ז"ל (סימן ח', וסימן תרכ"ה), והשתא ניקום אנן ונאמר חידוש נוסף, דגם כשלא כתבה התורה טעם המצוה, אלא רק כתבה שכן המצוה, כמו בכיבוד אב ואם שאמרה "כבד את אביך ואת אמך למען יאריך ימך ולמען ייטב לך", שרק נכתב בתורה שכן המצוה, והתורה לא כתבה טעם חיוב המצוה, נבוא ונאמר שיש לכוין גם דבר זה, וצ"ע.

וקצת פוסקים רצו לחדש חידוש על חידוש, שכל שהתורה כתבה טעם, יש לכוין גם כוונה זו, והוא לעיכובא, עיין בביכורי יעקב (סימן תרכ"ה אות ג'), וכן דעת מהרצ"א מדינוב ז"ל עצמו שכוונת טעם המצווה לעיכובא וכל שלא כיון כוונה זו לא יצא ידי חובה, והבאתי דבריו לעיל.

ולשימה זו גם אם כיון שבא לעשות רצון השי"ת במצוה כאשר ציוהו, שזאת הכוונה לפי מה דקיימא לן מצוות צריכות כוונה כנ"ל, מכל מקום כל שלא כיון הטעם האמור בתורה לא יצא ידי חובת המצוה,

ריש הלכות סוכה, ואנחנו נעורר בכ"מ כאשר יזכנו הש"י, ובזולת כוונת הטעם - אינו יוצא ידי חובת המצוה" עכ"ל.

ומה שכתב מהרצ"א דינוב ז"ל ש"בזולת כוונת הטעם - אינו יוצא ידי חובת המצוה", משמע שנקט שכוונה זו לעיכובא, ואין הלכה כן, ככתוב בב"ח שאם לא כיון כוונה זו לא קיים המצוה "כתיקונה" דהיינו בשלימותה אבל לא שלא יצא ידי חובה, וכך מסקנת רבותינו גדולי האחרונים ז"ל, כנ"ל, ונתבאר בחיבורי הגדול על מצוות צריכות כוונה בס"ד. ועיין לקמן.

ודע עוד כי הגאון אדמו"ר מהרצ"א מדינוב ז"ל בספרו דרך פיקודך (מצוה ל"ג חלק #) לחדש יצא וכתב: "ודאי צריך לכוין במצות עשה זו של כיבוד אב ואם לקיים מצות בוראו, ומצות עשה דאורייתא היא וצריכה כוונה, ונראה לי מדכתבה התורה מתן שכר המצוה בצדה "למען יאריך ימך ולמען ייטב לך", אפשר שהוא כמו טעם למצוה [מדלא כתבה התורה מתן שכר של כל המצוות בצדם], וצריך גם לכוין לזה כמו בכל המצוות שטעמם מבואר בתורה דצריך לכוין הטעם.

והטעם הוא לפי זה דהנה אדם הבוזה אביו ואמו הוא כופר בטובתם שהטיבו עמו שהביאוהו לחיי עולם הזה, אם כן אין נחשב זה בעיניו לטובה, על כן אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם, אבל כאשר יכבדם הרי גדולה בעיניו טובתם שהביאוהו לחיים, על כן יאריך ימים, וכן הוא בענין טובת הגידול והון שנתנו לו, אם הוא כפוי טובה לא מיקרי זה בעיניו טובה ולא חפץ בטובה ובברכה, ותרחק ממנו, מה שאין כן כשמכבדם תגדל בעיניו הטובה, והיה שכרו כפול מאת השי"ת כאשר גזר במאמרו ולמען ייטב לך.

בספר מעשה איש ח"ב (דף קפ"ג): "לענין מצוות צריכות כוונה - אמר רבינו החזון איש זצ"ל שיש לומר שהוא דוקא במצוות שבין אדם למקום, שהרי יתכן שיקיימנה שלא לשם מצוה אלא מטעם אחר, אמנם במצוות שבין אדם לחבירו, כגון הבא לעשות חסד עם זולתו להטיב לו, איך יתכן שבשעה שעסוק בזה יתכוון להרע לו או לצערו ותהיה לו כוונה אחרת, ובוודאי שרק לטובתו מתכוון, ויוצא גם כך בלי כוונה מיוחדת שמסתמא לשם מצוה כיון, אלא שלכתחילה אולי יש לכונן להחמיר ממידת חסידות, שהרי הוא גם כן רק מקיים המצוה מתוך שלבו ואומר לו שצריך להטיב עם הזולת, ועדיין אין מוכח שעושה כן מתוך שהשי"ת ציוה על כך, ועיין בספר אהבת חסד ח"ב (פרק כ"ג) וגם בהגהה שם" עכ"ל, ולפי זה מי שקיים מצות כיבוד אב ואם בלא כוונה כלל, יצא ידי חובה דוק ועיין.

ותן דעתך שגם הגאון מהרצ"א מדינוב ז"ל בלשון "אפשר" אפקה, שזה מעיד שכמסתפק אמרה לדבריו ולא קבע בה מסמרות ואין ולא ורפיא בידה, וכדכתב הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו שו"ת נשמת כל חי (סימן א' ד"א ע"ג) שכל שכותבים הפוסקים לשון "אפשר" שמע מינה ספק הוא ולא מתורת ענוה כתב כן, ושכך הסכמת רוב הפוסקים, ועיין בזה בחיבורי ברית יעקב (דקס"ו ע"א, ודשי"א ע"א), ובחיבורי עדות ביעקב ח"ב (ר"ס כ"ו) וש"נ.

ובעניתי גם רבינו הב"ח ז"ל לא עלה על ליבו הטהור כמפורש לו בדבריו כנ"ל, שהרי לא כתב אלא שלא קיים מצוה "כתיקונה", אבל לא כתב שלא יצא ידי חובת המצוה, ולשיטתם חושבני שלא הנחת בן לאברהם אבינו, כי אין מי שקיים מצות כיבוד אב ואם, כיון שחושבני שאין גם אחד שמקיים מצות כבוד אב ואם שיכוון הכוונה הנ"ל שכתב הגאון מהרצ"א דינוב ז"ל ודוק.

ואדרבה חושבני שיש לדון ולומר איפכא, אחר שמצוות כיבוד אב ואם היא מצוה שבין אדם לחבירו כדכתב הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות להרמב"ם (ריש פאה) ועיין מה שכתבתי בזה בקובץ התורני "אוצרות ירושלים" שנת תשל"ג (גליון קכ"ז דף תכ"ח אות נ"ה), ובחיבורי שנות חיים (ערך צידוק המידות והמשקלות), ועיין בספר חמדת ישראל (עשה ל"ב ד"ב ע"ב אות י', ועשה ל"ח ד"ג ע"א אות ט"ו, ועשה שי"ח ד"מ ע"ד אות פ"א), ובאריכות רבה בקובץ התורני "בית אהרן וישראל" (גליון קנ"א דף קנ"ד) עש"ב.

אם כן רבים נוקטים שבמצוות שבין אדם לחבירו אין צריך כוונה ואם עשה המצווה אף בלא כוונה יצא ידי חובה, עיין שו"ת שערי דעה ח"א (סימן נ"ז), וח"ב (סימן י"ז), ושו"ת רבבות אפרים ח"ג (סימן כ"ח, וסימן מ"ה) ושם ח"ד (סימן רמ"ו דף ת"ג ודף ת"ח), וכתב

כיבוד אב ואם

בענין כיבוד אב ואם אחר פטירתן

ופירש רש"י ז"ל: "אשרי מי שלא חמאן, לאביו ואמו, שאי אפשר לקיים כבודן ככל הצורך והוא נענש עליהם".

קידושין (ל"א ב'): "אמר רבי יוחנן אשרי מי שלא חמאן. רבי יוחנן, כי עברתו אמו מת אביו, וכן אביו.

טרפון הוינא יכיל עביד, ולא כרבי ישמעאל הוינא מקבל עלוי, אמר רבי אבין פטור אני מכיבוד אב ואם, אמרי כי עברת ביה אימיה מת אביו, כד ילדיה מתת היא".

ופירש הרב פני משה: "רבי זירא כד שמע אילין תרי אולפנייא, אלו שתי הברייתות והמעשים של רבי טרפון ושל רבי ישמעאל: פטור אני מכיבוד אב ואם, דרך הודאה אמר כן כרבי זירא שלא היה לו לא אב ולא אם, לפי שכשעברתו אמו מת אביו וכשילדתו מתה אמו" עכ"ל.

ויש לי להבין מדוע תלמוד ירושלמי הזכיר עובדא זו על רבי אבין דכשעברתו אמו וכו', ולא הזכיר זאת על גם רבי יוחנן) עצמו דכשעברתו אמו וכו', דהא רבי יוחנן הוא מרא דירושלמי כנודע, וזו לשון אדונינו הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לחיבורו הגדול: "ורבי יוחנן חיבר הגמרא הירושלמית בארץ ישראל אחר חרבן הבית בקרוב שלש מאות שנה", והגאון חיד"א ז"ל בספרו יעיר און (מערכת י' אות ב') כתב שכדברי הרמב"ם ז"ל שרבי יוחנן הוא מחבר הירושלמי כן כתב הרשב"ד הראשון בסדר הקבלה, וכן משמע מדברי רבי שמשון מקינון בספר כריתות (ימות עולם שער ב'), וכן מתבאר מדברי רבי מנחם ב"ר זרח ז"ל בהקדמתו לספרו צדה לדרך, וכן כתב בשו"ת הרשב"ש (סימן רנ"א) והכי אזלי ורהטי דברי הראשונים בכמה דוכתי, וכיוצא בזה כתב גם בספרו שם הגדולים חלק הספרים (מערכת י' ערך ירושלמי אות ס"ה) ע"ש. ועל פי דברים אלו יש להגיה בדברי הרב עבודת המלך על הרמב"ם שם (ד"ד ע"ב), שברור שנמשך אחר דברי החיד"א ז"ל והעתיק משם דבריו, אבל מה שכתב בעבודת המלך שם שרבו החולקים, לא ידעתי מי מרבותינו הראשונים חולק בזה זולת

ונראה שמה שכתב רש"י ז"ל "שאי אפשר לקיים מצוות כיבוד אב ואם ככל הצורך וכו', אינו כפשוטו, אלא רצונו לומר דקשה מאד לקיים מצוה זו כהלכתה על הצד היותר טוב, ולא כפשוטו של לשון "אי אפשר" דהיינו שהדבר משולל לחלוטין מיכולת ואפשרות לעשותו, דאם הכוונה אי אפשר ממש איך אזהר ופקד עלה רחמנא, ואכן כבר ראינו דלא נמנענו רבנן מלהשתמש בלשון "אי אפשר" במשמעות זו, דהיינו שהדבר קשה במיוחד וקרוב לודאי, ועיין תוספות נדה (ה' ב' ד"ה ואם), ובחיבורי כרם יעקב (סימן ה' דמ"ג רע"ב), ובחיבורי זכות יצחק ח"א (סימן ע"ג סוף דף רס"ה), ונכפל בחיבורי דרופתקי דאורייתא ח"ג (סימן י') ע"ש.

ועל דברי התלמוד הללו: "רבי יוחנן כי עיברתו אמו מת אביו, ילדתו מתה אמו", כתב הגאון המובהק רבי אריה ליב יעלין ז"ל בהגהות יפה עינים לקידושין שם: "כי עיברתו אמו מת אביו וכו', בירושלמי פאה (פ"א ה"א ד"ג ע"ב), ובירושלמי קידושין כאן (פ"א ה"ז ד"כ ע"ב) אמרו כן על רבי אבין, וכן על רבי זירא" עכ"ל.

ושם בירושלמי אחר שהביאו שתי העובדות הנוראות על צורת מצות כיבוד אב ואם, הראשונה שרבי טרפון כיבד את אמו שהיה מניח שתי ידיו תחת שתי כפות רגליה כשהיתה מהלכת, והשנייה המעשה דאמו דרבי ישמעאל שהיתה שותה המים ששטף בהם רגליו, והדברים ידועים והובאו גם בתוספות קידושין שם (ל"א ב' ד"ה רבי טרפון), סיימו בירושלמי ואמרו: "רבי זירא הוה מצטער ואמר, הלואי הוה לי אבא ואמא דאוקרינן ואירש גן עדן, כד שמע אילין תרי אולפנייא, אמר בריך רחמנא דלית לי לא אבא לא אמא, לא כרבי

יכבד אב ועבד אדניו, בן יכבד אב, כמה דא
אמר כבד את אביך ואת אמך, ואוקמוה
במיכלא ומשתייא ובכולא, האי בחייו דאתחייב
ביה, בתר דמית אי תימא הא פטור מניה הוא,
לאו הכי, דאף על גב דמית, אתחייב ביקריה
יתיר דכתיב כבד את אביך, דאי ההוא ברא
אזיל בארע תקלא, ודאי מבזה לאבוי הוא, ודאי
עביד ליה קלנא, ואי ההוא ברא אזיל בארע
מישר, ותקין עובדוי, ודאי דא אוקיר לאבוי,
אוקיר ליה בהאי עלמא גבי בני נשא, אוקיר
ליה בההוא עלמא גבי קב"ה, וקב"ה חייס
עליה, ואותיב ליה בכורסייא דיקריה ודאי"
עכ"ל.

ויש לי לדקדק בס"ד מלשון ספר הזהר הקדוש
דסבירא ליה דחיוב כיבוד אב אחר פטירתו
מן התורה הוא, שהרי אמר: "האי בחייו
דאתחייב ביה, בתר דמית אי תימא הא פטור
מניה הוא - לאו הכי דאף על גב דמית, אתחייב
ביקריה יתיר) דכתיב כבד את אביך" עכ"ל,
ואם נאמר דחיוב כיבוד אב אחר פטירתו אינו
אלא מדרבנן איך אמר ספר הזהר דאחר פטירת
אביו חייב בכבודו "יותר", והלא אז אינו אלא
חיוב מדרבנן, ואילו בחיים חייב הבן בכבוד
אביו מהתורה, ושמע מינה דשיטת ספר הזהר
דחיוב כיבוד אב ואם מן התורה גם אחר
פטירת אביו, ולפיכך סיים הזהר דכתיב כבד
את אביך כלומר דמכבדו במותו נכלל בקרא
דכבד את אביך ודוק.

אלא שיש לי להבין למה התכוין ספר הזהר
הקדוש באומרו: "דאף על גב דמית
אתחייב ביקריה יתיר, דכתיב כבד את אביך"
עכ"ל, איך דורש זאת ספר הזהר מהמקרא
דכתיב כבד את אביך, ומה רואים במקרא זה
דחייב בכבוד אביו אחר פטירתו יותר) מבחייו,
ועיין.

הכפתור ופרח שהזכיר החיד"א ז"ל שם, ועיין
מה שכתבתי בזה בס"ד בארוכה בקובץ התורני
"נר מערבי" (חלק ו' דף פ') בס"ד.

ועוד יש לי להבין מהו זה שאמר רבי אבין
פטור אני מכיבוד אב ואם, מהו לשון
"פטור" אני מכיבוד אב ואם דקאמר רבי אבין,
והלא ברייתא שלימה שנינו "תנו רבנן מכבדו
בחייו ומכבדו במותו", והובאה בקידושין (ל"א
ב').

וראיתי בשיירי קרבן לירושלמי קידושין
שעמד בזה, ותיריך דרבי אבין פליג
אברייא דלעיל דמכבדו במותו עש"ב,
ובעניתי נעלם ממני ואיני מבין הדברים, ומי
נתן כח לאמורא רבי אבין לחלוק על ברייתא
שלימה, ובפרט הנשנית בלשון "תנו רבנן"
שסמכותה ותוקפה כמו משנה, וכאשר כתבו
רבים ושלמים מרבנן קמאי עיין בזה בחיבורי
אות יעקב שעל ספר יחי ראובן (מערכת א' דף
ו'), ועוד שם במילואים (בסוף הספר), ובמאמר
הפתיחה (שם בראש הספר), ונתבאר היטב
במקומו בס"ד.

ובס"ד נראה לי לפי מה שהבאתי בחיבורי ויחי
יעקב (סימן ל"ו דף ק'), ובחיבורי אור
משה (סימן ל' דף קכ"ח) שיטת האומרים
דהירושלמי עצמו סובר) דכיבוד אם ואם
דלאחר מיתתם אינו אלא מדרבנן, ובהגהות
אשל אברהם או"ח (סימן פ"ט) כתב: "צל"ע אם
מכבדם במותם רק מדרבנן" ע"ש, ולפי זה
היינו דאמר רבי אבין "פטור" אני מכיבוד אב
ואם, דהיינו מן התורה פטור, ואזיל כסברת
הירושלמי, אף שבודאי חייב בכבוד אביו ואמו
אף לאחר מיתה, כנלע"ד בס"ד.

והנה זו לשון ספר הזהר הקדוש ח"ג (דקט"ו
ע"א): "פתח [ר"ל רבי יוסין] ואמר, בן

אביך" עכ"ל, אכן לכאורה יש להבין שהרי לטעמו של ספר הזהר דאי ברא אזיל בארץ תקלא יש בזיון לאביו, טעם זה קיים גם כשהאב חי, ומה יותר יש בזיון בזה לאחר שהאב מת שיתחייב הבן בעבור זה לכבדו במותו יותר מבחייו. אלא יש לומר דספר הזהר מדבר על הבזיון בעלמא דקשוט, ששם הצער והבזיון בזה גדול יותר לאב, וכמו שהאריך הגר"א ז"ל בביאורו למשלי (כ"ט י"ז) ע"ש, וגם שבעולם הזה הבזיון הוא רק אצל יודעיו ומכיריו של האב והבן, מה שאין כן בעלמא דקשוט, וזהו ה"יתיר" דאמר הזהר, וכן מתבאר מסיום לשון הזהר שם: "ואי ההוא ברא אזיל בארץ מישר, ותקין עובדיו, ודאי דא אוקיר לאביו, אוקיר ליה בהאי עלמא גבי בני נשא, אוקיר ליה בההוא עלמא גבי קב"ה, וקב"ה חיים עליה, ואותיב ליה בכורסייא דיקריה ודאי".

ולפי זה מה שדקדק אמה"ג שליט"א מדקאמר הזהר "דאף על גב דמית אתחייב ביקריה "יתיר" דהזהר סובר דכיבוד אב ואם אחר מיתתן מן התורה יש לומר דהזהר לא נחית להא, ולא בא ספר הזהר אלא לומר החיוב יתיר הוא מצד זה שהבן מכבדו גם גבי קב"ה ואותיב ליה בכורסייא דיקריה וכו'.

ובן מה שהעיר אמה"ג שליט"א דגם לדברי ספר הזהר יש להבין דמה הוא ה"יתיר" שיש בכבודו אחר פטירתו שאין בחיי אביו, נראה שמה שסיים הזהר: "אוקיר ליה בההוא עלמא גבי קב"ה, וכו' ואותיב ליה בכורסייא דיקריה ודאי", זה שייך רק אחר מות האב, לא בחייו, וזהו ה"יתיר" דקאמר.

ומה ששאל אמה"ג שליט"א איך דורש זאת ספר הזהר מהמקרא דכתיב כבוד את אביך, ומה רואים במקרא זה דחייב בכבוד

ותו יש לי להבין דמה הוא ה"יתיר" שיש בכבודו אחר פטירתו שאין בחיי אביו, וכי תימא דכוונת ספר הזהר לומר דאחר פטירת אביו כשהבן אזיל בארץ מישר, ותקין עובדיו, בדא אוקיר לאביו, אוקיר ליה בהאי עלמא גבי בני נשא, אוקיר ליה בההוא עלמא גבי קב"ה, וקב"ה חיים עליה, וזהו ה"יתיר" שיש בכבוד אביו אחר פטירתו מה שאין כן בחייו, מי לימא לן דאין זה גם כשאביו בחיים ובנו אזיל בארץ מישר, ותקין עובדיו, בדא אוקיר לאביו, אוקיר ליה בהאי עלמא גבי בני נשא, אוקיר ליה בההוא עלמא גבי קב"ה, וקב"ה חיים עליה, וכדכתב הגאון רבי שלמה גאנצפריד ז"ל בספר קיצור שלחן ערוך (סימן קמ"ג סעיף כ"א): "מי שהוא רוצה באמת לכבד את אביו ואת אמו, יעסק בתורה ובמעשים טובים, שזהו הכבוד הגדול להאבות, שאומרים הבריות, אשרי לאב ואם שגדלו בן כזה, אבל אם אין הבן הולך בדרך הישר, הרי אבותיו ישאו חרפה עליו והוא מבייש אותם בבושה שאין גדולה ממנה", ואמרו רז"ל מדרש בראשית רבה (פס"ג ס"א): "רבי לוי אמר מנין אתה אומר שכל מי שיש לו בן יגע בתורה, שהוא מתמלא עליו רחמים, תלמוד לומר בני אם חכם לכך ישמח לבי גם אני, רבי שמעון בן מנסיא אומר אין לי אלא לב אביו של בשר ודם, מניין שאפילו הקב"ה מתמלא רחמים עליו בשעה שהוא יגע בתורה, תלמוד לומר ישמח לבי גם אני גילה אחר גילה, בזמן שהוא צדיק בן צדיק ואלה תולדות יצחק בן אברהם" ועיין בדברי המפרשים שם, ועיין.

וזה אשר כתב לי בני היקר חכם ונבון רבי עמנואל שליט"א: "מה שדקדק אמה"ג שליט"א מלשון הזהר הקדוש "דאף על גב דמית אתחייב ביקריה יתיר, דכתיב כבוד את

ריהוט הדברים מראה דהיא דרשה גמורה, ומלמדנו דאף על גב דמת אביו חייב בכבודו מן התורה.

ומה שכתב בני הי"ו דיתכן דנפיק ליה מדקאמר קרא כבד "את" אביך, ואת לרבות אחר מותו, אם אכן כן הוא, אזי אני מוסיף ואומר בס"ד דרבי יוסי דספר הזהר שהוא אמר דבר זה, אזיל לטעמיה דמצאתי לו דדריש את רבות כמפורש בספר תיקוני זהר (תיקון ס"ט דק"ט ע"ב ד"ה ועוד) ודוק היטב.

וגם אם תפרש דמי שפתח בספר הזהר שם ואמר מאמר זה בן יכבד אב וכו', אינו רבי יוסי, אלא הוא רבי חייא עיין שם בספר הזהר, נמי אתי שפיר, דמצאתי בס"ד דרבי חייא דספר הזהר גם הוא דורש את לרבות כמפורש בספר זהר חדש בראשית (מדרש הנעלם דט"ז סע"ד) ע"ש ודוק היטב.

ועכשיו בא לידי שו"ת בצל החכמה ח"ו וראיתי לו שם (סימן ל"ה) שהאריך בטוב טעם ודעת מפי סופרים וספרים להראות שכיבוד אב ואם אחר מיתתן מן התורה הוא, וגם הוכיח לה גם מדברי ספר הזהר ח"ג שהבאתי עיין בדבריו בארוכה ותלי"ת, וציין לעיין בדברי אחיו ז"ל בספר שו"ת באר משה ח"א (סימן ס אות ח') שגם הוא האריך בזה עש"ב, ועוד עיין שם בשו"ת בצל החכמה ח"א (סימן ל"ה). [ובספר ח"ב (דק"י ע"א) רוב ככל דבריו שם מדברי הרב בצל החכמה דלעיל לזקחן].

ובגוף הענין כיבוד אב ואם לאחר מיתה אם מן התורה - עיין שו"ת תשב"ץ ח"ב (סימן נ"ג ד"ה אבל), שו"ת נודע ביהודה מהדורה תנינא (אה"ע סימן ס"ח), שו"ת רבי עקיבא איגר (סימן ס"ח), תפארת ישראל קידושין (פרק א' אות נ"ד), ופסחים (פרק ד' אות נ'), עמודי ארזים שעל

אביו אחר פטירתו יותר) מבחינו, יתכן ואולי דדריש לקרא כבד את אביך, את לרבות אחר מיתה, ומה שאמר "יתיר" הוא כדמפרש ואזיל שאביו מתכבד גביה קב"ה דאותיב ליה בכורסייא דיקריה וכו"ל", עד כאן דברי בני היקר הי"ו.

ולפי דברי בני הי"ו יש מקום לומר שספר הזהר סובר כיירושלמי דכיבוד אב ואם אחר מיתתן מדרבנן - הנה כבר כתבתי בס"ד בחיבוריי והראתי פעמים הרבה דהירושלמי וספר הזהר בחד שיטה אזלי, וזו לשוני בחיבורי שלום יעקב (סימן י"ט דף רמ"ג): "וכדרכו הולך ספר הזהר הקדוש בשיטת הירושלמי, וכמו שכתב הגאון ר"ג ז"ל בספרו נחל עדן (ד"ג ע"ג) ידוע כי כל המדרשים, וזהר ותיקוני זהר וזהר חדש, הם מדרשי ארץ ישראל והולכים תמיד בשיטת הירושלמי, והובאו דבריו בהגהות ניצוצי זהר לזהר חדש (במילואים דקכ"ה סע"ד), ועיין גם בספר שערי זהר (ריש ברכות), ועוד לו שם (ט' ב' ד"ה בשחרין)".

ובחיבוריי בס"ד הרבתי בראיות ודוגמאות המאמתות יסוד זה דהירושלמי וספר הזהר בשיטה אחת הולכים, עיין בחיבורי כנסת יעקב (קונטרס י' סימן ט"ז דף רמ"ז), ובחיבורי זכות יצחק ח"א (ס"ס ד'), ושם ח"ב (דף רל"ח), ובחיבורי ברכי נפשי ח"א (סימן ד' דף כ"ט), ובחיבורי תרנן לשוני (דף כ"ג), ובחיבורי ישועות חיים (סימן י"א סוף אות ב'), ובחיבורי גדולה תשובה ח"א (סימן ט' סוף אות ב'), ובחיבורי מנחות שלום ח"ב (סימן מ"ח דקנ"ז ע"א), ובתשובתי הנדפסת בספר הנחמד והיקר יוסף חיים (דף ל"ב) ע"ש.

אבל כאן לא נראה לי לומר כן, אחר שהזהר קרי בחיל ואומר "דאף על גב דמית אתחייב ביקריה יתיר, דכתיב כבד את אביך"

ואין היחיד חייב בהן, ומהן מצוות עשה שחובן בארץ בלבד, כמו קרבנות יחיד, ותרומות ומעשרות, ותגיגת הרגלים והדומה לזה, ומהן מצוות תלויות בדברים שכשימצאו מתחייבים בהן, וכשיפקדו יסתלקו, כמצות מילה למי שאין לו בן, ופדיון הבן למי שאין לו בכור, ומצות מעקה למי שאין לו בית, ומצות כיבוד אב ואם ליתום ע"כ.

ובעניותי לא הבנתי, תינה מצות פדיון הבן למי שאין לו בכור, ושאר הציורים שהזכיר חובות הלבבות, אכן כשיפקדו נסתלק חיוב המצוה, אבל מצות כיבוד אב ואם קיימא לן מכבודו בחייו ומכבודו במותו וכמו שפסק המחבר ז"ל יו"ד (סימן ר"מ ס"ט), ואם כן מדוע כתב שיתום אינו חייב בכיבוד אב ואם ושזה כמו מצות פדיון הבן למי שאין לו בכור וצ"ע.

וצריך לדחוק ולומר שחובות הלבבות סובר דמכבודו אחר מותו אינו אלא מדרבנן כמו שכתבו קצת פוסקים, ודוחק.

ופלא שכל האחרונים ז"ל לא הזכירו דברי חובות הלבבות אלה, אבל להלכה לא קיימא לן הכי ויתום חייב מן התורה בכבוד אביו ואמו אחר מיתתן ועיין מה שכתבתי בזה במקומו בס"ד. [עכשיו נדפס לעיל בס"ד].

ספר יראים (סימן נ"ו דקצ"ו ע"א), הגהות תועפות ראם על ספר יראים (סימן רכ"א סק"ה), ביאור הגר"פ פרלא לספר המצוות של רב סעדיה גאון (עשה ט' דק"א ע"ד), ובספרו פרחי ציון שעל ספר כפתור ופרח (דקל"ח סע"א), [והרבה יש לעמוד על דבריו ובפרט לפי מה שכתב בספר שיטה לא נודע למי וחדושי המהרי"ט לקידושין (ל"א ב)], גליוני הש"ס קידושין (ל"א ב), ושם ברשימות ירושלמי זרעים (כרך ד' אות צ"ג), מנחת סולת (מצוה ל"ג אות ב'), ובארוכה שו"ת צור יעקב ח"ב (קונטרס בושם מרדכי סימן ל'), פרדס יוסף ח"ב (דשס"ב ע"ב), וספר ציון לנפש צבי (בהקדמה דף י"ד, ודף נ"ז ע"א וע"ב), והגהות מקור חסד על ספר חסידים (סימן שמ"ה), ולדינא נקטינן דכבוד אב ואם אף לאחר פטירתן מן התורה כמשנ"ת במקומו בס"ד.

* * *

ואוסיף ואקבע כאן מה שכתבתי עוד בענין זה של כבוד אב ואם לאחר מיתה.

כתב בספר חובות הלבבות (שער אהבת ה' פרק ז'): "מנו מצוות הבורא והגיע מספר כולן תרי"ג מצוות, מהן שס"ה מצוות לא תעשה וכו', ומהן מצוות שחייבים בהן הציבור

כיבוד אב ואם

ועיין לגאון חיד"א ז"ל בברית עולם כאן, ובספרו ברכי יוסף יו"ד (סימן ר"מ אות ח') ושירי ברכה (שם), ובספרו שו"ת חיים שאל ח"א (סימן ה'), ובספרו שו"ת יוסף אומץ (סימן פ"ז אות ב'), ובספרו יעיר און (מערכת א' כלל ז'), ובספרו פני דוד (פרשת וישב אות ג'), ובספרו נחל קדומים (פרשת שמות אות א'), ובספרו דברים

רבינו יהודה החסיד ז"ל בספר חסידים (סימן תקצ"ג) כתב: "אב שמחל על כבודו כבודו מחול בדיני אדם אבל בדיני שמים חייב". עיין שו"ת רדב"ז (סימן תקכ"ד), ודוק. [ובחידושי משחר טל ילדותי הארכתי בדברי ספר חסידים הללו, השי"ת בחמלתו הגדולה יזכני להוציא לאור כל חידו"ת בקרוב אכ"ר].

בדברים הרי עבר על ואהבת לרעך כמוך וכיוצא וכל זמן שלא ריצה את חבריו אפילו מה שבין אדם למקום אינו מכפר".

והרב חיד"א ז"ל בספרו ברכי יוסף או"ח שם (סימן תר"ו אות א') כתב: "יש מי שכתב [א"ה הרי"ף על עין יעקב סוף יומא] דאם לא שב מעבירות שבינו לחבירו גם עבירות שבינו למקום אינו מתכפר, ואסמכיה אמתניתין, ואני אומר לא נחא ליה למאריהו בהכי. מיהו כתב הרב מהר"ש גרמזאן ז"ל והביאו הרב פרי חדש דבעבירות שבינו לבין חבריו איכא נמי חלק גבוה, וכל שלא פייס את חבריו גם חלק גבוה אשר בו לא נתכפר" עכ"ל. ועיין לגאון מהרי"ש נתנוזן ז"ל בשו"ת שואל ומשיב מהדורה רביעאה (ח"ג סימן ס"ד דמ"ח ע"ד), שכתב להביא ראיה לסברת מהר"ש גרמזאן ז"ל ע"ש.

ואכן יסוד מוסכם הוא שבכל עבירה שאדם עובר בינו לבין חבריו יש גם עבירה בינו לבין המקום ב"ה שצוה וגזר שלא יעשה כן, כגון המאנה את חבריו בדברים שתי חטאות עשה, הראשונה שציער לחבירו ועבר על לאו דאונאת דברים, והחטא השני שעבר על מימרא דרחמנא שפקד ואסר לצער חבריו, והדברים עתיקים ומפורסמים, וכאשר כתבו רבים ושלימים עיין לגאון חיד"א ז"ל בספרו נחל קדומים על התורה (פרשת אחרי אות ה'), ובספרו דברים אחדים (דרוש י"ג דס"ד ע"ב), ולגאון מאה"ו רבי רפאל הכהן ז"ל בספרו דעת קדושים (ד"ח ע"ג), וכן כתבו הגאון רבי אברהם דאנציג ז"ל בספרו חיי אדם (כלל קמ"ד) ובצוואתו חיי אברהם (אות מ"ט), והגאון האדר"ת ז"ל בהגהותיו על הרמב"ם בנימין על הרמב"ם הלכות תשובה (פ"א ה"א ד"ה שנאמר), ומרנא ורבנא החפץ חיים ז"ל בספרו

אחדים (דרוש י"ג דס"ד ע"ב), ולגאון רבי יעקב חאביף ז"ל בספרו ויחי יעקב (פרשת לך לך ד"כ ע"ד), ובספר שדי חמד (מערכת כ' כלל ל"א), ובספר זכר עשות (מערכת א' כלל א') ובכל הנסמן שם, ומה שציין בהגהות מקור חסד כאן, ובספרו ניצוצי אור קידושין (ל"ב א').

ושם בספר שדי חמד (מערכת כ' סוף כלל ל"א) כתב: "ראיתי בספר זכרנו לחיים (ד"ע ע"א אות א') שכתב שבספר עיר מקלט המחובר לספר נחל קדומים, (פרשת ויקרא מצוה קל"ב) כתב מרן חיד"א וזו לשונו: אח"י, ואף בחטא לאביו ומחל לו נשאר מה שחטא לה' בזה וכמו שכתב הרב פ"ח, עכ"ל.

ונראה דבחטא לאביו שהקל בכבודו הוא דאמר, דאף דכבודו מחול נשאר לו מה שחטא לה', וכמו שכתב בשו"ת ברכה יו"ד (סימן ר"מ אות ח' ואות ט') בשם ספר חסידים דאף דכבודו מחול חייב בדיני שמים, וסייעה מדנענש יעקב אבינו ע"ה על שלא קיים כבוד אב ואם ע"ש.

ואולי בספר זכרנו לחיים יש טעות ובמקום הרב פ"ח צריך להיות ס"ח, והוא ראשי תיבות ספר חסידים", עד כאן דברי הרב שדי חמד ז"ל.

ובעניות אחר בקשת הרשות והמחילה, אומר אני לא כן אבי ואין כאן טעות, דמלבד שאני יודע אם החיד"א ז"ל משתמש בלשון "הרב ספר חסידים", כהצעת רבינו החח"ס ז"ל, הנה הגאון חיד"א ז"ל בכותבו פ"ח) כוונתו כמקובל דהיינו פרי חדש, ונתכוין לדברי הפרי חדש או"ח (סימן תר"ו אות א') שכתב: "מה שאמרו עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו כתב מהר"ש גרמזאן ז"ל שעבירה שבין אדם לחבירו יש בה חלק למקום כגון אם ביזהו

פאה (פ"א מ"א) שכתב: "כי הקב"ה חפץ יותר במצוות שיעשה בהן גם רצון הבריות בממצוות שבין אדם לקונו", וביאור דבריו כתב הגר"א וסרמן זצוק"ל הי"ד בספרו קובץ מאמרים (דף מ"ב): "שבכל מצוות שבין אדם לחבירו יש גם כן בין אדם למקום, וזהו טעם דברי הרא"ש ז"ל הללו דמצוות שבין אדם חמורות יותר דתרוויהו איתנהו בהו", ע"ש.

והגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו תנופה חיים (ירמיה סוף אות ס' דקצ"ז רע"ב) כתב: "וכלשון הרמב"ם) בהלכות תשובה דבעבירות שבין אדם לחבירו צריך שיעשה תשובה גם בנוגע למקום ויתודה על חלק גבוה שעבר על מימרא דרחמנא" ע"ש. [צע"ק להיכן נתכוין]. ועיין עוד בזה בחיבורי אור משה (סימן נ'), ובחיבורי מנוחת שלום ח"ט (סימן כ"ב), ובחיבורי גדולה תשובה (סימן א'), ובחיבורי הדר יעקב ח"ה (סימן מ"א) ואכמ"ל.

שמירת הלשון ח"ב (ס"פ א'), עיין בכל דברי קדשם שכתבו כן להדיא, וכן הוא בספר ארחות חיים ספינקא (ר"ס תר"ו), ובדברי האחרונים שהבאתי לעיל ע"ש.

ובבר נפתח דבר זה בתורת רבותינו הראשונים כמלאכים נ"ע, זו לשון החסיד רבינו יונה גירונדי ז"ל בביאורו למסכת אבות (פ"ד מכ"ט): "אם יזיק אדם את חבירו אל יחשוב כי אליו חטא ולא לשי"ת, כי גם לה' חטא והוא תובע את ההיזק כבעל דין" ע"ש, והגאון מהרי"ש נתנוזן ז"ל בהגהות בית שאול על משניות בבא קמא (פ"ב מ"ה) הביא כזאת מספר חובת הלבבות ע"ש, ועיין לו גם בספרו שו"ת שואל ומשיב מהדורה רביעאה (ח"ג סימן ס"ד דמ"ח ע"ד). [מה שהביא מחובת הלבבות - חושבני שכוונתו למה שכתב שם (שער התשובה פרק ט' דף שני"ט) ע"ש].

עוד מצאתי בס"ד בפירוש הרא"ש ז"ל למסכת

כיבוד אב ואם

שהיה נותן לבו לדרוש כל קוץ וקוץ של כל אות וכל שכן תיבות יתירות ואותיות יתירות, כגון בת ובת אני דורש (סנהדרין דף נ"א) וזהו כבוד תורה גדול שאין בה דבר לבטלה".

והנה מצינו עוד מצוות פרטיות שהתורה הבטיחה שמתן שכרן אריכות ימים, מצות שילוח הקן (דברים כ"ב ז'): "שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך, למען ייטב לך והארכת ימים".

ובעי טעמא מדוע כאן כתוב למען ייטב לך לפני והארכת ימים, ולא ככתוב במצות כיבוד אב ואם שהקדימה התורה למען יאריכון ימך ואחר כך ולמען ייטב לך, וכן שבמצות

שמות (כ' י"ב): "כבד את אביך ואת אמך למען יארכון ימך על האדמה אשר ה"א נתן לך. ובספר דברים (ה' ט"ז): "כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה"א למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך על האדמה אשר ד' אלהיך נתן לך.

ובס"ד נתעוררתי כי בלוחות ראשונות לא נאמר למען ייטב לך, ועיין במסכת בבא קמא (נ"ה א') עיין שם. [ומצאתי עכשיו שעמדו בזה בפירוש הרב חזקוני ז"ל, וכן בשפתי כהן והעמק דבר ע"ש].

בלוחות ראשונות כתוב יארכון מלא ו' וחסר י', ובלוחות שניות יאריכון חסר ו' ומלא י', ובעי טעמא וזו לשון רש"י ז"ל סוטה (מ"ט א'): "משמת רבי עקיבא בטל כבוד תורה,

עוד ראיתי עכשיו כי רבינו הגדול החתם סופר ז"ל בספרו על התורה שם (דצ"א ע"א) עמד בכל הנ"ל וכה כתב: "כי יקרא קן צפור וגו' למען ייטב לך והארכת ימים, ובכיבוד אב ואם נאמר למען יאריך ימך ולמען ייטב לך, דהכא ייטב לך היינו בעולם הזה כדפירש רש"י שיזכה לבית וכרם ושדה ע"ש, ועל ידי אותה ההטבה בעולם הזה יזכה לקנות שלימות ליום שכלו ארוך כמבואר בשלחי מסכת חולין ע"ש, אמנם בכיבוד אב ואם הכל מיירי מעולם הבא שכולו טוב וכולו ארוך - ואמרו חז"ל ארוך ימים בימינה למיימינים ובשמאלה עושר וכבוד (שבת ס"ג א') והיינו בשני לוחות הברית ימין הלוח מסיים למען יאריך ימך ולמען ייטב לך, ושמאל מסיים עבדו וביתו ושוורו ומורו וכל אשר לרעך היינו עושר וכבוד.

למען ייטב לך והארכת ימים, ובכיבוד אב ואם כתיב בהיפוך למען יאריך ימך ולמען ייטב לך, ועוד התם כתיב יאריך ימך והכא והארכת ולא יאריך, אבל אתי שפיר לפי מה שכתב רש"י שבת (ק"ה ב') אריכות ימים היינו לבלות אורך שניו בטוב ונחת, ורוב אלו האנשים מפסידים עולם הבא וישמן ישורון ויבעט, על כן הבטיח הקב"ה בכיבוד אב ואם למען יאריך ימך בעושר נכסים וכבוד ואפילו הכי למען ייטב לך בעולם שכלו טוב, אמנם שילוח הקן שכרו מרובה יותר והוא אחר שיועד בעצמו שכרו מרובה בעולם הבא ומוכן לחיי עד, מכל מקום חפץ בחיי עולם הזה כי יפה לו שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא כמשה רבינו ע"ה, על כן אף על גב דייטב לך בעולם שכולו טוב, מכל מקום והארכת ימים תחפוץ אתה להאריך ימים בעולם הזה לעבוד ה' יתברך" עכ"ל.ק. [גירסת רש"י לפנינו בשבת שם: ימים

שבכיבוד אב ואם למען יאריך ימך, וכאן בשילוח הקן נאמר והארכת ימים,

עוד מצינו מצוה נוספת שהתורה הבטיחה ששכרה אריכות ימים, היא מצות צידוק המידות והמשקלות ככתוב (דברים כ"ה ט"ו): "אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך למען יאריך ימך על האדמה אשר ה"א נתן לך".

ויש לדעת מדוע כאן במצוה זו נאמר רק למען יאריך ימך ותו לא, ולא נזכר כלל וכלל למען ייטב לך וכאשר כתבה התורה במצות כיבוד אב ואם דפרשת ואתחנן, וכן במצות שילוח הקן, ועוד כאן נאמר יאריך, ולא יאריך ככתוב במצות כיבוד אב ואם, וכן כאן במצות צידוק המשקלות ובמצות כיבוד אב ואם התורה כותבת שיאריך ימיו של האדם "על האדמה אשר ה"א נתן לך, מה שאין כן במצות שילוח הקן שלא כתבה התורה על האדמה וגו'.

והנה על הפסוק: "שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים", מצאתי חידוש פלא בספר תוספות רבותינו על התורה שם: "והארכת ימים, הפשט למען ייטב לך אם תשלח את האם, כי תוליד [האם] בריכות [דהיינו גוזלות] אחרות ותמצאם, והארכת ימים לאם", ולפי זה והארכת ימים הוא פועל יוצא שעל ידי שתשלח האם בזה תאריך ימיה שלה, והארכת ימים לא קאי על האדם המקיים מצות שילוח הקן, אלא על האם העוף היושבת על האפרוחים שהיא תאריך ימים, ולפי זה היינו דאמר כאן הפסוק "והארכת ימים ולא אמר "יאריך ימך כמו שאמר במצות כיבוד אב ואם.

אמר בעון ציצית, בשלמא למאן דאמר בעון מזוזה דכתיב וכתבתם על מזוזות ביתך וכתוב בתריה למען ירבו ימיכם וימי בניכם אלא למאן דאמר בעון ציצית מאי וכו', וריהוט הדברים מראה דקרא דלמען ירבו ימיכם על מצות מזוזה בלבד קאי ועיין.

ועכשיו ראיתי דברים מפורשים בזה, לרבינו חיים ן' עטר ז"ל בספרו הקדוש אור החיים שם (פסוק כ"א) שכתב: "אולי שנתכוון להסמיך מאמר למען ירבו למאמר וכתבתם, לומר שבשכר וכתבתם ירבו ימיכם, והוא מאמרם ז"ל כל הזהיר במצות מזוזה מאריכין לו ימיו ושנותיו" עכ"ל, הרי שהוא ז"ל הבין שלמען ירבו ימיכם קאי רק על מצות מזוזה, ולא גם על מצות תלמוד תורה לבנים ומצוות תפילין ודוק.

אמנם מה שהביא שם שרוז"ל אמרו שכל הזהיר במזוזה מאריך ימים - הנה נעלם ממני היכן אמרו כן רוז"ל וצל"ע. [ומה שציינו שם שמקור הדברים שבת ל"ב ב' הנ"ל, ליתא התם ושם רק אמרו שבניו של אדם מתים בעון שאינם זהירים במזוזה, ועיין].

האריכו שכלו ימיהם בטוב דחשיב אריכות ימים עכ"ל, ומדברי רבינו החתם סופר ז"ל נראה שגרס שכלו ימיהם ולא שכלו כנדפס לפנינו].

והנה בספר דברים (יא י"ח) כתוב: "ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם, ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, וכתבתם על מזוזות ביתך ובשערך, למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ".

הרי שהתורה כתבה לנו כאן שלש מצוות, מצות תפילין, מצות תלמוד תורה לבנים, ומצות מזוזה, ומסיימת התורה בהבטחה למען ירבו ימיכם וגו', ואני מסתפק אם הבטחה זו נאמרה על כל שלוש המצוות האמורות, או הבטחה זו מתייחסת רק למצות מזוזה.

ועיין במסכת שבת (ל"ב ב') שאמרו: "פליגי בה [מדוע בניו של אדם מתים קטנים] רבי מאיר ורבי יהודה, חד אמר בעון מזוזה, וחד